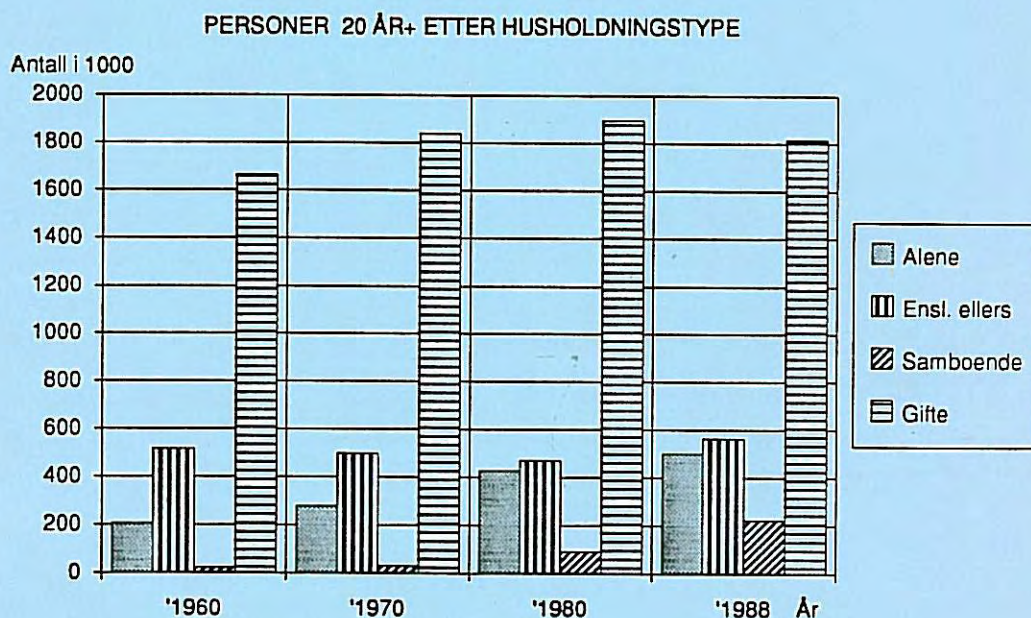

Ole Gulbrandsen og Bjørg Moen (red.)

Husholdninger: Data og definisjoner

Rapport fra et seminar i desember 1989

Prosjektrapport 63

Ole Gulbrandsen og Bjørg Moen (red.)

Husholdninger: Data og definisjoner

Rapport fra et seminar i desember 1989

Norges byggforskningsinstitutt 1990

Prosjektrapport 63
Husholdninger: Data og definisjoner
UDK: 312.5; 31 (481)
ISBN: 82 - 536 - 0334 - 7

© Norges byggforskningsinstitutt
Forskningsveien 3 b, Postboks 123 Blindern
0314 Oslo 3
Telefon: (02) 46 98 80
Telefax: (02) 69 94 38

FORORD

Våren 1989 arrangerte Gunnhild Hagestad (Institutt for Samfunnsforskning) et seminar for alle som er interessert i familieforskning i vid forstand. Hensikten var å forsøke å skape et nettverk mellom forskere ved ulike institutter og med ulik faglig bakgrunn. I desember 1989 arrangerte redaktørene et seminar som kan betraktes som en oppfølging av det forrige. Det var tematisk mer begrenset enn vårseminaret.

Formålet var å samle alle som er opptatt forskning omkring husholdninger. Det framgår av deltakerlisten at aktiviteten er spredd på mange miljøer. Denne spredningen har både fordeler og ulemper. Ulempene er lettest å få øye på. Det kan være vanskelig for hver enkelt å skaffe seg oversikt over forskning og aktiviteter som foregår i andre miljøer, og samarbeid kan hemmes av praktiske problemer. Fordelene ved flere miljøer er mindre påaktet, men kommer til syne i variasjon i forskningstemaer, tilnæringsmåter og metoder. Det er kanskje nettopp denne spredningen på flere miljøer som har bidratt til å holde liv i husholdningsforskningen i en periode med forholdsvis laber interesse fra de fleste finansieringskildene. Nå har vi inntrykk av at interessen er stigende, kanskje dels på grunn av at det i dag skjer store demografiske endringer.

Hensikten med seminaret var ikke bare å samle interesserte om et felles tema. Vi ønsket også å forsøke å øke aktiviteten i husholdningsforskningen fordi dette forskningsområdet er en viktig del av, og delvis en forutsetning for anvendt samfunnsvitenskapelig forskning. Slik sett er dette seminaret et første trinn i en prosess som vi håper vil bære frukter i form av mer forskning og kanskje andre innfallsvinkler og datakilder enn dem som er brukt hittil.

Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning ved programmet "Sosiale og økonomiske konsekvenser av stagnasjon og nedgang i folketallet" har gitt støtte til trykking av rapporten.

Ole Gulbrandsen og Bjørg Moen, april 1990.

INNHOOLD

Ole Gulbrandsen og Bjørg Moen: Om husholdninger og forskning i dag	7
Erling Berge: On the study of households	21
Svein Johansen: Husholdningsetablering i Folke- og boligtellingsen 1990 ...	45
Dagfinn Ås: Det er husholdninger som bor i boligene - om å telle og beskrive husholdninger	51
Arne Andersen: Husholdningsstrukturen - hvorfor spriker resultater fra utvalgsundersøkelser?	67
Yngve Bergstrøm: Inntektsundersøkelsen (IF) som data for husholdningsutviklingen	75
Helge Brunborg: Hva kan vi si om husholdningsutviklingen framover?	87
Seminarprogram og deltakerliste	96

OM HUSHOLDNINGER OG FORSKNING I DAG

Ole Gulbrandsen og Bjørg Moen

Husholdningen er en sentral analyseenhet

Husholdningen er en viktig analyseenhet i all forskning om folks levekår. Selv om det som oftest er enkeltpersoner som behandles av helsevesenet eller læres opp i undervisningssystemet, er det husholdningen som bor, som kjøper og forsørger. Husholdningen er den relevante enheten når vi som forskere er opptatt av hva folk har, gjør og trenger. Derfor er det husholdningsstatistikken som er nyttig når vi ønsker å beskrive og analysere de materielle betingelsene for folks levekår og den sosiale rammen folk lever sine liv i.

Mens husholdningsforskningen på 1970-tallet hadde sitt utgangspunkt i interessen for husholdningenes og husholdningsmedlemmenes behov, har andre perspektiver vært dominerende både i forskning og politikk på 1980-tallet. Klarest kommer denne dreiningen til syne i boligforskningen; først og fremst ved at forskningen ble mer opptatt av å kartlegge boliggetterspørsmål i stedet for boligbehov. Forskjellen i terminologi er ikke tilfeldig. Den gjenspeiler at den sosiale boligbyggingen nærmest ble avviklet i løpet av første halvdel av 1980-tallet (BO 1987 og 1988). Det var husholdningenes økonomiske ressurser som skulle virke i markedet og dermed bestemme både omfanget av boligbyggingen og hvilke typer boliger som skulle bygges. Noen prosjekter er typisk for denne retningen, bl.a. under 3 B-programmet. Skiftet kommer også til syne i størrelsen på de boligene som ble bygd først på 1980-tallet, flere femroms og større, og arealet pr. bolig økte. Inngangsbilletten til boliger ble betydelig dyrere, noe som særlig rammer unge førstegangsetablerne på boligmarkedet, og nyetablering for splittede familier med bare en forsørger. Selv om dette seminarets tema ikke dreier seg spesielt om hva husholdningen trenger, er det likevel et ønske om å dreie forskningen i denne retningen. Vi mener det er fruktbart å fortsette og videreutvikle tradisjonen fra 1970-tallet, med vekt på behov og levekår.

Boligmeldinga (St. meld. nr.34 (1988-89), Boligpolitikk for 90-årene) slår allerede an disse tonene ved å legge vekt på større likhet i boligsituasjon uavhengig av den enkelte person eller husholdnings økonomiske ressurser, ved påpeking av tiltak rettet mot utsatte grupper i boligsammenheng og med et uttrykt ønske om større offentlig

engasjement i boligpolitikken. Det syntes å være bred politisk enighet om meldinga da den ble behandlet på forsommeren 1989.

For å kunne utvikle et grunnlag for politisk handling innenfor boligsektoren og andre områder som er sentrale for husholdningene i Norge, er det av avgjørende betydning å kjenne utviklingen i husholdningenes antall og sammensetning, både på 1980-tallet og senere på 1990-tallet.

At husholdning som analyseenhet er viktig i mange sammenhenger, fremgår bl.a. av at mange miljøer arbeider med husholdning som utgangspunkt. Likevel er husholdningen som befolknings- og analyseenhet mindre brukt enn den burde være. Det kan for en stor del skyldes at det meste av statistikken gir opplysninger om individer, det gjelder f. eks. nesten all demografisk statistikk. Men selv den husholdningsstatistikken vi tross alt har, blir lite brukt. Det henger sammen med at husholdningen er en problematisk statistisk enhet. Den kan være vanskelig å definere og det kan by på problemer å samle presis statistikk om den. Det er nettopp dette seminaret handler om.

Flere små husholdninger

Den gjennomsnittlige størrelsen på husholdningene har avtatt over lang tid (Moen 1989). Det skyldes dels at det er blitt færre av de store husholdningene, og dels at det er blitt flere som bor alene (Berge og Bugge 1985). Økningen i antallet som bor alene er stort sett et etterkrigsfenomen (Gaunt 1980, Lundgren 1989). Det henger sammen med at flere har fått økonomiske muligheter for å bo for seg selv, bl.a. som følge av den generelle velstandsutviklingen, og av utbyggingen av alderstrygden på slutten av 1950-tallet og Folketrygden på slutten av 1960-tallet (Gulbrandsen 1987). Av andre vestlige land er det særlig i Sverige at denne utviklingen har kommet langt. Der var gjennomsnittsstørrelsen i 1985 kommet ned i 2,2 personer og 36 prosent av alle husholdningene var enpersonshusholdninger (Folketellingene 1980 og 1985). I Norge var gjennom snittsstørrelsen 2,7 i 1980 og 28 prosent var enpersonshusholdninger (Folketellingen 1980).

Sammenlignet med perioden 1970-1980 er det likevel en stagnasjon i husholdningsveksten på 1980-tallet i forhold til tiåret før (tabell 1).

Tabell 1. Vekst i befolkningen 20 år og over og i antall husholdninger 1970 - 1988. Gjennomsnittlig årlig endring.

Periode	Befolkning	Husholdning
1970-1980	24100	22700
1980-1988	27000	19625

Befolkningen 20 år og eldre vokste altså raskere på 80-tallet enn på 70-tallet, mens antall husholdninger vokste seinere på 80-tallet enn på 70-tallet.

Bildet blir noe annerledes dersom vi ser på den totale befolkningen og ikke bare befolkningen på 20 år og over. Da har befolkningsveksten også gått noe ned. Men dette er neppe årsaken til nedgangen i veksten i husholdningene, fordi det først og fremst er tallet på voksne som bestemmer husholdningsantallet. Vi må altså lete etter andre årsaker til endringen på 80-tallet. Muligens er nedgangen i husholdningsstørrelse i ferd med å "flate ut", f. eks. ved en lavere vekst i antallet personer som bor alene.

Tabell 2. Befolkningsstørrelse og antall husholdninger 1960 - 1988. Antall og årlig vekst i 1000.

	1960	1970	1980	1988
Totalbefolkning	3591	3888	4092	4221
Årlig vekst i 1000	29,7	20,4	16,1	
Årlig vekst, prosent ¹⁾	0,79	0,51	0,39	
Befolkning 20 år +	2400	2636	2877	3092
Årlig vekst i 1000	23,6	24,1	26,9	
Årlig vekst, prosent ¹⁾	0,94	0,87	0,90	
Husholdninger	1139	1296	1524	1682
Årlig vekst i 1000	15,7	22,8	19,8	
Årlig vekst, prosent ¹⁾	1,29	1,62	1,24	

¹⁾ Prosentbasen er gjennomsnittet av antallet på de to tidspunktene

At antall husholdninger har økt raskere enn folketallet, betyr mye for fordelingen av samfunnsgoder. Boliger og alt som hører til i boligene;

møbler, vaskemaskiner, frysebokser, mengden av private transportmidler, ulike tjenester som ytes til husholdningene osv., vil nødvendigvis ha et omfang som står mer i forhold til antall husholdninger enn til det absolutte folketallet. Mange små enheter betyr større "opplag" av varer og tjenester som finnes i hver enhet. Årlig brukes store summer til vedlikehold og utbedring av boliger, sannsynligvis flere milliarder i året (Seip 1978, Gulbrandsen 1989). Dette beløpet kommer på toppen av innsatsen i boligbyggingen som kan dreie seg om et 20-talls milliarder i året (Nasjonalregnskapet 1988). Investering som inkluderer større ombygginger som fører til standardheving var 25,6 mrd i 1988.

Seminarets tema: Data og definisjoner

Vi valgte å gi seminaret undertittelen "data og definisjoner" for å signalisere at disse temaene ville stå sentralt. Dette er grunnsteinene i all husholdningsforskning. Det er viktig å drøfte hvilke definisjoner vi skal legge til grunn, og om de definisjonene vi har valgt å bruke som formålstjenlige i en periode, fortsatt er det i en annen periode. Like viktig er det å gå grundig igjennom datasituasjonen. Ikke minst er data og definisjoner viktige i arbeidet med å utarbeide husholdningsprognoser. Siden disse emnene sto i fokus denne gangen, er det en rekke emner som naturlig hører hjemme i et seminar om husholdninger, som det ikke ble tid til å drøfte. Dette er tema vi vil forsøke å komme tilbake til en annen gang. Vi håper å kunne arrangere en videreføring av dette seminaret på et senere tidspunkt.

Grader av husholdningsmedlemskap

Et tradisjonelt tema innenfor husholdningsforskningen er "studentproblemet", dvs. at studenter og skoleelever blir registrert som medlemmer i foreldrenes husholdning på tross av at de mesteparten av året bor i andre husholdninger. Dette gjelder ikke bare denne gruppen, men også et økende antall nye grupper bl.a. som følge av endringer i familiemønsteret. Erling Berge drøfter definisjoner og begrepsapparat med utgangspunkt i denne gråsonen og spør om det kanskje er grader av husholdningsmedlemskap som gir den mest presise beskrivelsen av mange menneskers husholdningssituasjon. I tillegg til studenter og skoleelever, gjelder det barn som etter en familieoppløsning tilhører både mors og fars husholdning, og unge i overgangssituasjonen fra flytting hjemmefra til egen husholdning. Også pendlere, og eldre som har til hørighet både i eget hjem og i institusjon, er en del av dette bildet. Det er ingen liten del av befolkningen som tilhører denne gråsonen. Ole Gulbrandsen har beregnet den til ca. 400 000, (dvs varierende mellom 100 000 og 400 000 alt etter hvem som inkluderes), og antallet

har holdt seg påfallende stabilt over en lang periode (Gulbrandsen 1990).

Enpersonshusholdninger i fokus

Seminaret kom i stor grad til å dreie seg om utviklingen i enpersonshusholdninger. Det er flere grunner for det. For det første er frafallet i utvalgsundersøkelser større for denne typen husholdninger enn for flerpersonshusholdninger, slik at vi må regne med at antallet og utviklingen av enpersonshusholdninger er undervurdert. Dette er viktig siden utvalgsundersøkelser er den eneste informasjonskilden vi har om husholdningsutviklingen mellom folketellingene.

For det andre er kunnskapen om utviklingen i antall enpersonshusholdninger en av de viktigste forutsetningene for å kunne lage et tilfredsstillende anslag for boligbehovet i de nærmeste årene. I motsetning til den rådende tendensen på 1980-tallet, håper vi at 1990-tallet vil bli preget av at det legges økt vekt på boligbehov, både når det gjelder hvor mange boliger som trengs og hvilke typer boliger det er mest behov for.

De 100 000 aleneboerne som forsvant

Det viser seg at uoverensstemmelsene i resultater kan bli svært store når vi beregner antall enpersonshusholdninger på forskjellige måter. Mest overraskende var resultatet en fikk ved å bruke nye vektall for Boforholdsundersøkelsen 1981 for å få sammenlignbare tall med 1988-undersøkelsen. Ved å bruke vekter som korrigerer antallet aleneboere i pakt med Folketellingen 1980, viste det seg at antallet i løpet av 1980-tallet hadde økt med mer enn 100 000 flere enn vi tidligere hadde beregnet ved å bruke vekter basert på alder, kjønn og sivilstand.

Datasituasjonen

Med dette eksemplet som utgangspunkt ble det en viktig oppgave å studere antall enpersonshusholdninger i forskjellige utvalgsundersøkelser. Det er et viktig steg på veien fram til en bedre oversikt over kvaliteten av ulike datakilder. En slik sammenlikning av resultater fra ulike utvalgsundersøkelser er det Arne Andersen presenterer i sitt innlegg. Dette er et viktig skritt mot å finne fram til en ensartet beskrivelse av den faktiske husholdningsutviklingen, eller i det minste for å komme fram til yttergrensene for utviklingen i antall husholdninger totalt og etter type. Dagfinn Ås er opptatt av det samme problemet og viser hvordan en ved riktig vekting kan rette

opp en del av de problemene skjevheter i frafallet representerer.

Et annet nærliggende spørsmål er om det kan være mulig å få mer informasjon om husholdningsutviklingen ved å bruke andre datakilder enn de vi vanligvis bruker. Yngve Bergstrøm har i sitt innlegg vist nettopp et eksempel på at kilder som tidligere ikke har vært brukt i husholdningsforskningen, kan gi svært nyttig informasjon.

Det viser seg at selv om anslagene for antall enpersonshusholdninger varierer med ulike kilder, og dermed kan gi rom for tolkningsproblemer og metodediskusjoner, er sammenfallet i anslagene for andre typer husholdninger betydelig bedre.

Nettopp fordi utvalgsundersøkelser gir så ulike resultater, er det viktig at vi i det minste hvert tiende år har en folketelling som gir oss oversikt over antall husholdninger. En totaltelling gjør det dessuten mulig å regionalisere på et helt annet detaljeringsnivå enn utvalgsundersøkelsene. Siden 1990-tellingen ikke blir en full telling, er det nødvendig å skaffe informasjon om hvordan datainnsamlingen vil foregå, hvordan husholdningsstatistikken blir konstruert og hvilke muligheter for forskning tellingen gir. Dette redegjør Svein Johansen for i sitt innlegg.

Ønskemålet er et husholdningsregister

Mer ambisiøst er ønsket om å få bedre husholdningsstatistikk ved etablering av nye løpende datakilder, f. eks. et husholdningsregister. Det nærmeste vi kommer en slik løpende registrering er trolig Postverkets oversikter over husholdninger i form av postkasser. Laurentse Foss opplyser at Postverket opererer med et husholdningsantall på 1.763.000 i 1989. Dette antallet ligger om lag 4% prosent over det korrigererte antallet etter Boforholdsundersøkelsen 1988. En mulig vei å gå i arbeidet med å skaffe bedre løpende oversikt over utviklingen i antall husholdninger i årene framover, er kanskje å bruke Postverkets oversikter. Det krever imidlertid at denne oversikten sammenliknes med resultater fra Folketellingen i 1990 for å få innsikt i hvordan resultatene fra disse to datakildene stemmer overens. En slik sammenlikning kan i første omgang gjennomføres for utvalgte geografiske områder. Det foreligger et prosjektforslag om dette som søknad til Kommunaldepartementet (Gulbrandsen 1989).

I noen land finnes det husholdningsregister som er etablert og holdes ajour som et administrativt redskap for skattemessige formål eller av andre grunner. Danmark er et av de landene som har et slikt register.

Riktig beskrivelse av utviklingen er en forutsetning for gode framskrivinger

Dersom vi ikke kommer fram til en rimelig grad av enighet om antall husholdninger og utviklingen i perioden vi har bak oss, kan vi vanskelig lage gode anslag for den framtidige husholdningsutviklingen. Etterspørselen etter husholdningsframskrivinger er så stor at det allerede er satt i gang flere prosjekter med dette formålet. Metodene varierer, men de forskjellene disse fører til er trolig små i forhold til de feil som kan følge av at data ikke gir en riktig beskrivelse av dagens virkeligheten. Helge Brunborg går gjennom ulike tilnærminger og presenterer den modell-løsningen han selv har valgt. Husholdningsframskrivinger bringer oss over til temaer som kan være aktuelle for et senere seminar.

Hvor mange husholdninger var det i 1988?

Dagens data gir ikke et entydig bilde av husholdningsutviklingen på 1980-tallet. Vi har likevel gjort et forsøk på å beregne antall husholdninger i 1988, og dermed utviklingen i tiåret. Om resultatet av beregningen gjenspeiler den faktiske utviklingen, er avhengig av de forutsetningene vi legger til grunn. Folketellingen i 1990 vil gi oss svaret på om beregningsmåten og forutsetningene holder.

En nøkkelfaktor i husholdningsutviklingen er samlivsutviklingen. Det første trinnet i regnestykket er nettopp å finne fram til andelen av den voksne befolkningen som lever i samliv. Vi vet at andelen som lever i samliv uten vigsel har økt i aldersgruppene under 50 år, mens andelen som er gift har avtatt. I regnestykket forutsetter vi at netto-virkningen av disse to utviklingstrekkene er at andelen i samliv i 1988 er lavere enn i 1980 i aldersgruppene under 55 år. Flere intervjuundersøkelser viser nedgang i andelen som lever i samliv (Gulbrandsen 1982, 1983. Noack 1989). Anslaget for hvor stor nedgangen har vært, er betydelig mer usikkert. Vi regner med at noen vil synes vi har tatt for mye i, mens andre vil mene at nedgangen har vært større. I aldersgruppene over 55 år har derimot andelen i parforhold stort sett økt. Denne fordelingen er lite påvirket av samlivsutviklingen på 1980-tallet. Den er stort sett styrt av giftermålsaktiviteten i perioder som ligger et godt stykke tilbake i tid.

Tabell 3 viser hvordan disse forutsetningene slår ut i en lavere andel kvinner som lever i par i 1988 enn i 1980. Den første kolonnene viser hvilke anslag vi har brukt for antall kvinner som lever i ugift samliv. Den neste kolonnene viser andelen kvinner som lever i par i 1988 når både kvinner i gift og ugift samliv er regnet med. I den

siste kolonnen er det vist hvordan dette anslaget for 1988 faller ut i forhold til den faktiske situasjonen i 1980. For menn har vi brukt samme nedgang i andelen som lever i par som for kvinner.

Tabell 3. Antall kvinner i ugift samliv og andel kvinner i parforhold 1980 og 1988

Alder	Anslag over ikke-gifte samboende kvinner 1988	Andelen gifte og samboende kvinner av alle 1988	Andel gifte og samboende kvinner av alle 1980	Andel gifte og samboende i 1988 i forhold til 1980 (1980=100)
15-19	3000	2,7	3,9	69,3
20-24	36000	39,4	44,0	89,5
25-29	26190	67,5	75,4	89,5
30-34	17924	80,8	84,6	95,5
35-39	8076	81,6	85,7	95,1
40-44	5805	81,6	85,7	95,2
45-49	3700	80,8	85,0	95,1
50-54	2500	80,3	81,9	98,0
55-59	1500	76,7	76,3	100,4
60-64	1000	69,7	68,4	101,8
65-69	*	59,2	56,9	104,0
70-74	*	46,2	43,1	107,0
75-79	*	31,6	29,1	108,4
80-84	*	18,8	17,4	108,0
85-89	*	9,2	9,2	100,5
90+	*	3,2	3,3	99,0

*) Prosenttallene blant de eldre er så små at vi her bruker andelen gifte for 1988.

Når vi har fått fram fordelingen av befolkningen etter samlivsstatus, har vi samtidig fått et anslag for hvor mange kvinner og menn som er potensielle aleneboere (enslige). Vi har ingen sikre kilder som kan gi oss tall for hvor mange av de enslige som faktisk bor alene. I løpet av 1970 tallet økte denne andelen betydelig, særlig for menn. Det sentrale spørsmålet å ta stilling til er om denne utviklingen har fortsatt på 1980-tallet, og i så fall om økningen har vært like sterk. Vi har forutsatt at det også på 1980-tallet har vært vekst i andelen av de mulige aleneboerne som faktisk bor alene, men at veksten er blitt betydelig redusert i forhold til 1970-tallet. Vi vet jo bl.a. at de unge bor lengre hjemme (Gulbrandsen og Hansen 1985, Andersen 1989),

og forutsetter også at endringene på boligmarkedet, særlig i boligprisene i løpet av tiåret kan ha påvirket utviklingen. I tillegg kan en tenke seg at en del aldersgrupper hadde nådd et metningspunkt i aleneboerandel allerede i 1980.

I tabell 4 har vi beregnet andelen som bor alene på to ulike måter. Det ene alternativet har vi kalt "frysalternativet". Der holder vi andelen som bor alene av kvinner og menn som ikke lever i parforhold konstant på nivået fra 1980. I det andre alternativet har vi forutsatt en vekst på 5 prosent i andelen som bor alene.

Frysalternativet gir et anslag på antall aleneboere på 473 000 i 1988. Alternativet med vekst gir et antall på 497 000. Det er grunn til å tro at frysalternativet er et uttrykk for et absolutt minimum, og vi mener at 497 000 aleneboere gir et riktigere bilde av situasjonen.

Tabell 4. Antall menn og kvinner som bor alene i 1988. To alternative beregningsmåter.

Alder	Andel alene av enslige i 1980. %		Antall som bor alene i 1988			
			Frysalternativet		Vekstalternativet	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
15-19	1,7	3,2	2765	4926	2904	5172
20-24	11,2	21,8	16010	21685	16810	22770
25-29	33,7	39,8	25441	20023	26713	21025
30-34	48,2	34,5	19781	10273	20770	10787
35-39	50,9	29,5	17169	8047	18028	8450
40-44	50,2	28,6	16847	7992	17690	8391
45-49	51,5	34,0	12650	7255	13283	7617
50-54	56,1	43,6	10228	8146	10740	8554
55-59	61,4	55,7	10550	12664	11078	13297
60-64	65,0	66,4	11029	21272	11580	22336
65-69	67,2	73,0	12022	34210	12623	35920
70-74	67,4	74,2	10807	40282	11347	42296
75-79	65,3	71,7	10213	40691	10723	42725
80-84	58,2	62,5	7545	28922	7922	30368
85-89	49,0	50,3	4158	14137	4366	14844
90+	36,5	33,6	1453	4266	1526	4479
Sum			188670	284790	198103	298929
Sum begge kjønn			473460		497032	

Med utgangspunkt i Boforholdsundersøkelsen 1988 kan det totale antall

husholdninger beregnes til 1 646 000. Da er materialet korrigert ved å bruke sivilstandsvekter. Ved å korrigere materialet i forhold til det antall aleneboere vi har funnet fram til i vekstalternativet i tabell 4, øker antall husholdninger til 1 681 500. De to måtene å korrigere materialet på gir altså en forskjell på 35 000 husholdninger. I tillegg fordeler husholdningene seg noe forskjellig på ulike typer. (Dette er anslått ut fra erfaringer fra Boforholdsundersøkelsen 1981 med ulike vektinger).

Tabell 5. Husholdninger i 1988 fordelt etter type. Med to forskjellige vektinger.

	Med sivilstandsvekter		Vektet med vekstalternativet	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Aleneboere	422 000	25.5	497 000	29.5
Andre enslige sammen	69 500	4.0	59 500	3.5
Ektepar uten barn	419 000	25.5	398 000	24.0
Eneforsørgere	113 500	7.0	104 500	6.0
Barnefamilier	622 500	38.0	622 500	37.0
Total	1 646 000	100.0	1 681 500	100.0

Femtiåringene på nittitallet

Husholdningsutviklingen reiser en rekke problemstillinger som det ikke ble plass til å diskutere i dette seminaret. En av dem er endringer i befolkningens aldersfordeling og mulige virkninger for husholdningsdannelsen på 1990-tallet.

Midt på 1930-tallet var fødselstallene i Norge lavere enn noen gang før eller seinere i dette århundret. Det laveste antallet lå på rundt 42 000 i året. I løpet av krigsårene steg det og nådde en topp i 1946 med over 70 000. Slike svingninger i årskullene har virkninger som strekker seg utover en hel menneskealder. Nå på 1990-tallet vil vi få en kraftig vekst i de aldersgruppene som vanligvis hører til arbeidsstyrken. Samtidig er det stagnasjon i antall pensjonister og barnetallet øker bare svakt. Den såkalte forsørgelsesbyrden avtar altså i de nærmeste årene.

De første store etterkrigskullene vil være omkring 50 år når vi nærmer

oss århundreskiftet. Aldersgruppen 45-59 år øker med hele 20 000 personer hvert år i perioden fram til år 2000 (Texmon 1989). Husholdningene som disse aldersgruppene danner er oftest parhusholdninger: I alt 75 prosent av husholdningene består av gifte eller ikke gifte samboende. De hører til den husholdningsgruppen som har høyest samlet inntekt, nemlig 250 000 - 300 000 i gjennomsnitt for hele aldersgruppen. De er videre typiske boligeiere. 90 prosent er selveiere eller aksje/andels-eiere. Disse opplysningene er hentet fra Boforholdsundersøkelsen 1988.

Både husholdningsdannelse og forbruk av varer og tjenester på 1990-tallet vil være sterkt preget av veksten i denne aldersgruppen, som ble født under krigen og det første tiåret etter krigen. Det er en ressurssterk gruppe med gjennomsnittlig høyere utdanning enn kohortene født før dem. Aldersgruppen vil i kraft av sin størrelse kunne bli "markedsledende" ved at markedsføring av varer og tjenester vil rettes inn mot dem. Artikler i pressen tyder på at en del produkter allerede nå har blitt innrettet på det. Det gjelder f. eks. motevarer, eller forskjellige varige forbruksgoder (av høy kvalitet). Også boliger med høyere standard kan bli etterspurt i høyere grad enn før. Dette er også en gruppe som har banet vei for nye atferdsmønstre på flere områder i ulike faser av sitt liv. Det er viktig å vinne mer kunnskap om dere husholdningsforhold og atferd på 90-tallet.

Endringer i kohorters atferd

Endringer i aldersstrukturen er en viktig faktor i seg selv. Men vi kan ikke forutsette at folks atferd er stabil over tid innenfor samme aldersgruppe. Vi må snarere forutsette at ulike generasjoner vil kunne opptre forskjellig ved samme alder.

Dette reiser flere interessante problemstillinger. Hvordan vil f. eks. etterkrigsgenerasjonenes atferd i husholdningssammenheng være når de skaper den andre eldrebølgen etter år 2020? En mer aktuell problemstilling er hvordan folk som i stadig lavere alder går ut av arbeidsstyrken, vil opptre. Fokuseringen på dagens rekordhøye arbeidsløshet fører lett til at hovedtrekkene i arbeidsmarkedet over de siste tiårene blir oversett. Hovedtrenden fram til de siste par årene har vært sterk økning i arbeidsstyrke og sysselsetting. I 1988 utgjorde arbeidsstyrken så mye som 50 prosent av befolkningen for første gang i Norge. Det var en betydelig høyere andel enn bare ti år tidligere, da yrkesbefolkningen utgjorde 46 prosent av hele folketallet, og i 1950 da var prosentandelen bare var 42. På tross av denne veksten har det vært nedgang i sysselsettingsprosentene for noen aldersgrupper. Fra 1977 til 1987 avtok f. eks. sysselsettings-

prosentene for menn i alderen 55-59 år fra 90 til 83 prosent og i gruppen 60-64 år fra 76 til 70 prosent (Sosialt utsyn 1989). I høyere aldersgrupper var nedgangen enda større. For menn 65-66 år falt sysselsettingsprosentene fra 68 prosent i 1977 til 33 prosent i 1987. Denne utviklingen finner vi også i andre land. I Frankrike hadde 14 prosent av 60 - åringene i 1972 gått ut av arbeidsstyrken. I 1984 var andelen 35 prosent uten at det i mellomtiden hadde skjedd endringer i de formelle reglene for alderspensjonering. Hvordan vil slike tendenser på arbeidsmarkedet påvirke husholdningsutviklingen? Særlig på regionalt nivå vil en slik utvikling kunne få omfattende virkninger.

Husholdningsutviklingens regionale dimensjon

Det regionale mønsteret for husholdningsutviklingen ble lite berørt på seminaret. Usikkerheten er ekstra stor når det gjelder det regionale mønsteret. Datasituasjonen er vanskelig siden utvalgsundersøkelser bare sjelden kan brukes med særlig presisjon selv på høye geografiske nivåer. Den regionale utviklingen i husholdningsdannelse vil få store konsekvenser for en rekke av de faktorene som blir påvirket av husholdningsutviklingen.

Det er en nærliggende mulighet at vi på 1990-tallet vil få mer flytting blant voksne husholdninger. Flyttingene kan bl.a. skyldes økte forskjeller i tjenestetilbudet mellom kommunene. Den viktigste faktoren er trolig likevel at ulike generasjoner innen familien kan ha ønske om rimelig grad av geografisk nærhet til hverandre. Kort sagt er spørsmålet om folk i femtiårsalderen uten arbeidsmarkedstilknytning vil fortsette å bo på Vinstra når barn og barnebarn bor på på Holmlia i Oslo? Dette spørsmålet reiser andre som nettopp har å gjøre med relasjonene mellom separate husholdninger.

Husholdningene er ikke isolerte enheter

Får vi et riktig bilde av husholdningsmedlemmenes levekår ved å betrakte hver husholdning som en isolert enhet? Vil vi få et riktigere bilde ved å studere systemer av husholdninger? Dette er et viktig forskningstema som vil kreve at flere komponenter blir undersøkt. Ved å studere husholdningsenhetene separat får vi oversikt over bl. a. boligressursene, mens husholdningens økonomiske og "sosiale" ressurser kanskje ikke blir like godt kartlagt ved en slik framgangsmåte. Vi vet at det skjer private overføringer mellom husholdninger, bl.a. fra foreldregenerasjonen til barnas husholdninger. Noen barn har "familiehjemmet" spredd på flere husholdninger og det finnes også eksempler på husholdningsfelleskap eller budsjettfelleskap på tvers

av bolighusholdninger. De sosiale ressursene blir spesielt dårlig beskrevet ved å ta utgangspunkt i husholdningsenheter. Sosial kontakt kan gå like mye på tvers av husholdninger som internt innen enheten. Det samme gjelder muligheten for praktisk hjelp og omsorg når det er nødvendig. Derfor er muligheten for feilslutninger på dette området særlig store når husholdningenes ressurser analyseres isolert.

Litteratur

- Andersen, Arne S.: Unge flytter nå stadig senere hjemmefra.
Samfunnsspeilet nr 3, SSB 1989.
- Berge, Erling og Bugge, Liv S.: The structure of households in
Scandinavia since 1950. INAS 1985:1, Oslo 1985
- BO nr. 4, 1987: "Vi trenger et boligdepartement" og "Sett
boligpolitikken på dagsordenen!"
- BO nr. 3, 1988: "Sosial boligbygging eksisterer ikke"
- Foss, Olaf og Jørn Rangnes: Den brysomme befolkningen.
Kommunalforlaget, Oslo 1989
- Gaunt, David: Familjeliv i Norden. Gidlunds forlag. Malmø 1983
- Gulbrandsen, Ole: Samliv på retur. Internt notat.
Norges byggforskningsinstitutt, Oslo 1982
- Gulbrandsen, Ole: Parforhold og samliv på retur. Intervju i Aftenpostens
aftenummer 7.12.1982
- Gulbrandsen, Ole: Blir det stadig flere husholdninger i 1980-åra?
Plan og arbeid nr. 1-2, 1983
- Gulbrandsen, Ole: Mot år 2000 - Bo alene eller sammen? Prosjektrapport 31.
Norges byggforskningsinstitutt, Oslo 1987
- Gulbrandsen, Ole: Behovet for utbedring og vedlikehold av boliger.
Byggforskserien 610.115. Under utgivelse.
Norges byggforskningsinstitutt, Oslo 1990
- Gulbrandsen, Ole: Boligstandard for enslige. Prosjektrapport 1990,
Norges byggforskningsinstitutt, under utgivelse 1990
- Gulbrandsen, Ole og Hansen, Thorjørn: Nye husholdninger og boligbehovet.
Byforskningsprogrammet. Universitetsforlaget, Oslo 1985
- Kommunal- og arbeidsdepartementet: St.meld.nr.34 (1988-89)
Boligpolitikk for 90-årene.
- Lundgren, Nils-Gustav: Ensamboendet i Sverige 1960-1985. SB:22.
Statens institut før bygnadsforskning, Gävle 1989
- Moen, Bjørg: Husholdningsstørrelse og -sammensetning 1960, 1970 og
1980. Rapporter 89/15, Statistisk sentralbyrå, Oslo 1989
- Noack, Turid: Familien i endring, myter og realiteter. Tidsskrift for
samfunnsforskning, nr. 5, 1989
- Postdirektoratet: C-postkatalogen.

- Seip, Jens: Byggforskning - de neste 25 år. Særtrykk fra Plan og bygg nr. 5 1978.
- Solheim, Leif: Vekting i Boforholdsundersøkelsen 1988. Kort kommentar. Upublisert 1990
- Sosialt Utsyn 1989. SØS 70, Statistisk sentralbyrå. Oslo - Kongsvinger 1989.
- Texmon, Inger: Framskriving av folkemengden 1987-2050. Nasjonale og regionale tall. Interne notater 89/28. Statistisk sentralbyrå. Oslo - Kongsvinger 1989

ON THE STUDY OF HOUSEHOLDS

Some methodological considerations on the use of household data

Erling Berge

Contents

Introduction.....	22
Problems with the everyday concept of household.....	22
The identification of households as analytical units.....	24
Membership in households.....	25
The stability of households.....	26
Characteristics of households as analytical units.....	27
The occupation of the "head of household" as indicator of family class position.....	30
The traditional family model of stratification studies....	32
Problems of the traditional model of the family.....	34
Head of households and headship rates.....	35
Typologies of households based on kinship or number of generations.....	36
What constitutes a child in a household?.....	37
Minimal Household Units (MHUs).....	38
Conclusion.....	39
References.....	41

Abstract: It is argued that instead of trying to use the complex everyday concept of household, one should record the various characteristics which go into this concept. From a systems perspective nine ways of characterizing households as analytical units are identified. The distinction between absolute, distributional and relational data is, together with the distinction between three levels of characterizing the household, used to discuss the utility of concepts like "class-position of household", "head of household", "Minimal Household Units" and kinship based typologies of households.

Artikkelen har tidligere vore prenta i *International Sociology*, Vol. 4 No. 2, pp. 115-130, Copyrett Erling Berge 1989.

ON THE STUDY OF HOUSEHOLDS

Some methodological considerations on the use of household data

Introduction

When people talk about family, marriage or household, they often use the concepts interchangeably. Since they in fact are facets of the same piece of reality, the context of everyday language makes this both permissible and understandable. Yet this seeming natural clarity of the concepts and the familiarity which every competent user of a language has with the content of them, may create problems both for the professional statistician collecting information and the student seeking to understand the complexities of family life or household behaviour.

An apt illustration of the existing confusion in terminology is the statistical category of "one-parent families" which contains both the true one-parent families where one of the parents is deceased as well as the one-parent households where the parents are divorced and living in separate households. Parent is a category describing a social relationship rather than meaning just "responsible adult" which the statistical use of the term might suggest. But the real problem lies in the interchangeable use of family and household.

The present paper will discuss these problems with reference to the problems facing the theoretically informed student who wants to collect relevant information on households and the changing nature of households in present day society. The comments grew out of an attempt to study processes of change in Norwegian households (Bugge 1984, Berge and Bugge 1984 and 1985) which to a large degree was thwarted because of inadequacies of the available statistical information.

Problems with the everyday concept of household

The concept of a household belongs to everyday language. We all think we will recognize a household when we see one. We think of a housing unit, a family and maybe one or a few additional persons. But concepts such as "a household", taken from a cultural heritage never are easily and straightforwardly applicable in social science.

For census takers the first problem appears already at the boundary of the household: does a particular person belong to the household or not? Even if we all should recognize a household when we see the core of it, the real-life households seem to be rather "fuzzy sets" where

it might be more appropriate to think in terms of degree of membership rather than in terms of an all or nothing relation.

The solution to the problem of membership all too often is to find a feasible definition according to constraints posed by economy and research problem. The result is that data from two different sources are incomparable or comparable only at the most general level. Even so the ambiguous and arbitrary nature of many definitions used for collecting data may not be the largest problem faced by the users of them.

In the analysis of household data the apparent simplicity of the concept seems to have enticed more than one student to abandon the careful theoretical groundwork needed to clarify exactly what is done when household or family data are utilized. The study of gender and stratification may be one case in point (Crompton, R. and M. Mann 1986). Most authors seem to use family or household or conjugal family as synonyms (see e.g. Goldthorpe 1983 and the literature he refers to). One argument is about whether the family is the basic unit of social stratification, another is whether the position in the occupational system of the head of the family (usually the male) may be used to determine the position of his family in the stratification system. Goldthorpe (1983) appears to conclude that the stratification system of families is the same as the stratification system of men. Not every reasonable theoretical model of society would suggest that this is the case. We shall return to this question later.

The problems faced both by the collectors of information on households and the students trying to interpret them are closely connected with the theoretical and practical purposes of collecting or studying the information in the first place. This means that in general there is no single "right" way of doing it. If this is accepted, there are two ways of approaching the problem of defining "a household". One way to go about the task is to put the concept into an analytical and theoretical framework to determine the elementary observations which may go into the concept. The other approach is to review the possible uses of household data to find the most widely useful definition. The latter approach will not be taken here. Nevertheless, the broad interest of household data for social science should be noted.

Data on households contribute to our understanding of the distribution of income and quality of life, as well as the flow of resources among various groups and the distribution of power between the sexes. The most important task of a household is maybe to provide security for and distribute welfare among its members. It also provides the

immediate environment for family life and the procreation and socialization of new members of the society. The broad relevance of data on households is perhaps the main reason that the minimal and widely applicable definition has become progressively harder to find. The increasing interest in household data has been accompanied by radically diverging professional interests. This is one problem official statistics has to confront. It is difficult to imagine that any one simple definition of household would satisfy all interests.

It should also be noted that the historical development of our societies has transformed the households along with everything else. From peasant households via the patriarchal industrial worker family households to the latter day two-income service worker families in their one-family housing units, the conditions for the traditional tasks of the households have changed in more than a few ways. The transformations are not always obvious, but may nevertheless rapidly make our easy to grasp everyday definitions useless, if not directly harmful, to users of the data. The concept of the head of the household may be taken as an example.

So far statisticians collecting data on households (or families) and their heads seem not to have been unduly troubled by questions of exactly what such data tell about households and what kind of assumptions are needed in order to interpret the data as data on households at all (but see Leiulfsrud and Woodward 1987). We shall return to this problem below.

Today an effort seems to be required both towards theoretical clarification of the concept and towards collecting data flexible enough to accommodate various theoretical approaches. Only if the household concept is analytically dissected and data on its various parts collected, will it be possible to utilize household data to their full potential.

The identification of households as analytical units

The household may be considered as a social system with a boundary identifying it as a meaningful unit for activities and relations. This unit is positioned within a social structure and contributes to various social processes. The household is then seen as composed of units like individual persons, families or MHU's (Minimal Household Units: see Ermisch and Overton 1985). These units define an internal structure of the household and will be agents of processes internal to it which may maintain or transform its internal structure, add new dimensions of characteristics or alter old ones.

The household considered as an analytical unit poses two problems: one is to identify the members of the household. The other is to determine at what point in time a household ceases to exist. Or more precisely: how large are the changes in a household which can be accepted before one has to consider it a new household?

Membership in households

One of the fundamental characteristics of a social system is its location in space and the nature of this locality. The obvious and immediate locality of the household is the housing unit. But not everyone who enters a housing unit is a member of the resident household and members who leave the housing unit do not automatically lose their membership. The boundary of a household system should be conceptualized as culturally defined rather than spatially.

Sometimes the sub-units of the household act in the capacity of being members of the household, at other times they do not. The question then is who acts in the capacity of being a member and under what circumstances? Among those who act in the capacity of being a member of a particular household some do it more often than others. Would it be useful to distinguish degrees of membership? Perhaps the head of a household is the person who most often acts in the capacity of being a member of the household rather than the person earning most money? Unfortunately a degree of membership does not seem easy to observe. But various approximations might be suggested: from self-reporting to a comparison of de facto and de jure populations of housing units.

Maybe the most easily obtainable approximation to the question of a graded membership is to ask how many nights each potential member spends within each housing unit. That way the household is linked with the housing unit and also with the definitions of households currently in use which defines the household as consisting of the persons living in the same dwelling, sometimes with the added requirement of a shared meal (see Berge and Bugge 1985). Current definitions probably are good approximations to what one might find, if graded memberships were to be studied. Most individuals in a society spend most of their time sleeping within the same housing unit as the household they are registered as being a member of. But the changes our societies have experienced have to an increasing degree made people move about through commuting and job requirements. Also prolonged adolescence has made more people maintain "dual" bedrooms. If that trend goes on, the present approximations will become less and less useful. A second approach to the concept of graded membership

might come from data on the pooling of resources: who contributes what share to the household budget. The requirement of a shared meal for being member of a household is symbolic of shared resources, but says, unfortunately, nothing about the degree of contribution. Here it is easy to fall down on income data as a proxy for the degree of contribution. But the time contributed by the housewife is just as valuable to the household as the income contributed by the working man. In order to make a fair assessment one would need both time data and data on incomes.

One solution might be to take declarations of belonging to a household at face value with additional questions about incomes and time spent at home both during days and nights to assess the degree of membership.

The stability of households.

If one conceptualize households as social systems, one also accepts a second basic characteristic of social systems: they possess an existence and identity through time independent of any particular member. Their identity comes from a shared culture expressed e.g. in life-style, language, occupation(s), resource base etc. The household culture will change as members change. But it seems a reasonable supposition that the larger the household is in number of members and the stronger its resource base is, the more stable it will be.

Many problematic cases consist of households with one conjugal family where divorce causes the man to move out. If the man continues to pay alimony and child support, his former wife and their children may be able to continue living in the same housing unit. In this case it might be argued that the same household continues to exist even though a family has broken up into two new ones, but causing only one new household to be established. In this case the husband would be counted as part member because of his contribution to the resource base of his former household. If he were to leave it completely and his wife and their children had to move into another housing unit with associated changes in life style etc., I think one could argue that a new household had been created.

The criteria for deciding on the life or death of a household will, however, need considerably more precision to be of help in large scale data collection. Again the best procedure may be to rely on people's own views of the situation.

Characteristics of households seen as analytical units

A systematic approach to the definition of characteristics of households might start by introducing a multi-level systems perspective (see Berge 1980 and 1982).

By distinguishing between SUPER-UNIT, UNIT and SUB-UNIT, we see that a study of households should focus not only on the household, but also on the characteristics of the super-units of households to determine if they represent important contexts the households have to take account of in their behaviour. Likewise we must investigate the characteristics of sub-units to see if these characteristics may be said to represent conditions for households responding to the various contexts within which they are found. Thus we should consider, in addition to the direct characteristics of households, also contextual and conditional characteristics.

The units of any system level can be described in at least three distinctive ways (adapted from Lazarsfeld and Menzel 1972). First there are the absolute characteristics. These are the simple classifications determining the presence or absence of some characteristic. In addition to absolute data we have what I will call network data and distributional data. Units at one system level may be connected with each other in various ways constituting a network. The position within such a network represents a type of data very different from the absolute data. And, finally, any classification of the units at one level may be taken to define a social grouping with a distribution of the members across the possible categories. For any such distribution a particular unit has a relative location index. The position within a distribution represents a third way of characterizing units.

If we now cross-classify three system levels: super-unit, unit, and sub-unit, with three basic types of data: absolute, distributional, and relational, we get 9 ways of characterizing the households.

Table 1 presents examples of these nine types of household data.

TABLE 1 EXAMPLES OF NINE WAYS TO CHARACTERIZE A HOUSEHOLD

LEVEL	TYPE OF DATA OF		
CHARACTERIS- TICS	ABSOLUTE DATA FROM OBSERVA- TION OF UNIT	DISTRIBUTIONAL DATA FROM SOCIAL GROUPINGS	RELATIONAL DATA FROM NETWORKS
CONTEXTUAL CHARACTERIS- TICS FROM SUPERUNITS	urban or rural neighbourhood	community is among the 10% with high- est income	state is located at the periphery of the world economy
DIRECT CHARACTERIS- TICS OF HOUSEHOLDS	degree of division of labour	among the 5% with most living area per person in the household	a kinship oriented social network
CONDITIONAL CHARACTERIS- TICS BASED ON SUBUNITS	two-income households	average score of employed persons in the household on a status index for occupations	paternalistic- authoritarian power relation

When considering households, the super-units are all kinds of analytical units which contains households as a member unit. The obvious candidates to consider are the neighbourhood and the local community. Direct observation of these units gives absolute characteristics of them. Particularly if the observed characteristics do not have any obvious analogue at the household level they may be easy to overlook if one only confines attention to households. The neighbourhood may be rural or urban in terms of population density and land use pattern, not the household. But the rural/urban distinction may be important to some aspect of household behaviour. If that is seen to be a possibility one should record it as a

contextual characteristic of the household. The household may be living in a welfare state providing free education. This might be interesting if one compares households from different countries with different educational systems.

Super-units like neighbourhoods or communities obviously have positions in distributions and may be members of various types of networks like any other types of units. If the community of the household is among the 10% with highest average income or if it is located at the periphery of the national economy (or the state at the periphery of the world economy), it may be of interest to record this as contextual characteristics of the households we are observing.

Looking at the household directly qua analytical unit, one realizes that there are rather few characteristics which are not derived from either super-units or sub-units. Nevertheless, illustrative examples are not hard to find. It is for instance possible for a household to have a division of labour or a decision rule (e.g. concerning the collective consumption of the members of the household) not comparable to either of what the sub-units or the super-units have. The degree of division of labour or the characteristics of the decision rule is then an absolute characteristic of the household.

Looking at the networks maintained by the household qua household like the exchange of meals or domestic services, one might characterize these as family /kinship oriented or individual /friendship oriented. But characteristics of units based on relational data are hard to find. Both formal and substantive theories of relational structures are in need of further work (Seidman 1987).

Most characteristics of households will be based on the categories of the distributions one wants to explore, e.g. what is the size of its housing unit if one wants to know how many households have big houses, or how many kilos of sugar are consumed if one is concerned with the nutritional standard of different households.

Quite analogous to the way we have discussed various types of characteristics of households, the various sub-units of the household may be given characteristics. And for every way of characterizing the subunits, we may define a distribution of the sub-units within a household. The characteristics of this distribution are also characteristics of the household. They represent conditions for the behaviour of the households. Classifying the members of a household as either adults or children, the number of children and the number of adults will be characteristics of the household.

There are also relations of various kinds between members of the household. These relations define a network within the household and the properties of this network are also properties of the household. The power relations may be authoritarian or the status hierarchy paternalistic. Finally the absolute characteristics of sub-units may be used to construct typologies of households. One might for example characterize households according to number of MHU's or one might count the number of members gainfully employed to characterize the household as one-, two- or three-or-more income household. A typology of class impact on households, based on occupational class positions of gainfully employed members of the households, could also be constructed.

Today the direct and conditional characteristics based on absolute or distributional data are most common. Contextual data are seldom recorded in any form. One reason is the lack of variation which often is the case within one system. Without variation there is no way of utilizing the information. But to monitor time trends and to do comparative studies of several societies it would be important to also record unvarying contextual characteristics.

Data on networks are seldom utilized as such. Information on kinship, in so far as it is recorded, is seldom thought to define a network with properties which may vary from household to household. Conditional data is recorded extensively, but any clear distinction between direct data on households and conditional data based on sub-units is not utilized. Hence data referring to subunits often are treated as if they were direct data on households.

The three types of data and the three levels of utilizing the data should sensitize us to the possible complexity of household data. And it might prove helpful in taking a closer look at what we do when we use concepts like head of household or classify households according to number of generations present.

The occupation of the "head of household" as indicator of family class position

The "head of household" or "the male head of household" appears often and in very different contexts. One theoretically important place is class and stratification theory.

We should first note the differences between the household and the nuclear family (as defined by the UN). While the family concerns sex

and procreation, the household is concerned with consumption and reproduction of everyday life. While the two are intrinsically linked in the real world, they should be theoretically separated in order to guide the collection and interpretation of data. Only in a situation where the overwhelming majority of households are one-family households will the interchangeable use of the terms family and household cause no problems for the collection and interpretation of data. In the western developed world during the last couple of generations most households have been one-family households. But for most of the rest of the world and even for most of our own history a substantial minority have lived in multi-family or extended households. In France and England during the 17th and 18th centuries from 10 to 50 % of households are classified as multifamily or extended (Flandrin 1976).

However, for the sake of argument, let us assume we are dealing with a society exclusively with one-family households. Then the "conventional view" of women and class analysis represented by Goldthorpe (1983) maintains:

1) that the main unit of stratification in our society is the family, and 2) that the class position of this unit is best measured by the occupation of the male head (or possibly by the head - to include families with no male head).

To dispute the first assumption is not the point here even though it could be suggested that there may be some differences between causes and effects of stratification. If status is the effect of stratification and class the cause, then families may well be the unit distributing the benefits without being the unit relevant for the study of class. Or in other words: families may be the relevant unit for stratification studies if one is interested in the consumption of the results of stratification (both good and bad), but be quite inappropriate as a unit of study if one is interested in the causal processes producing these results.

And moreover, if one is interested in the consumption of the results of stratification, the occupation of the male head may be both an appropriate and good indicator of the position of the family in relation to the consumer market. It may even be argued plausibly that also after the brief (historically speaking) transitional period between a society of one-income families and a society of two-income families, the occupation of the head of the family is just as good an indicator of the opportunities for lifestyle and standard of living of the family as a combined index of the incomes and occupational

opportunities of both spouses.

On the other hand, if one is more interested, as we shall be for the rest of this discussion, in those aspects of the class position which indicate the position of the family in the relations of production, the argument for the family as the basic unit of study is tenuous. Even more so is the argument for the occupation of the head as the best indicator of the link between family and class position.

Let us here for the sake of argument assume that families are the relevant units for the study of class. Exactly what does it mean to use "the head of the family" as indicator of its class position without qualification? According to the scheme above, the class position of the male head of a family should be considered as conditional data on the family. It is relevant to the behaviour of the family, but not generally equivalent to a class position for the family.

The individual is mapped into a class position according to position in an occupational system. Since families do not have occupations in the same sense as individuals, one might try to think of analogous relational data one could use to determine its position in the system of relations of production. Except for land holding and the relation of the family to land use, I am hard put to see any possible candidates for this task. It would seem very difficult to establish any equivalence between class based on occupation and class based on land holding and land use. Only if we are able to establish a system of relations where families qua families are units and we are able to establish that the class character of this system is equivalent to the class character of the system of occupations of heads of families, can we conclude that the occupations of heads of families in general are appropriate indicators of the class position of families. If we cannot do this the class position of the head of the family will be a conditional datum on the family on par with the occupation of the spouse of the head.

For the general case we must conclude that assuming the occupation of the head of household is the best indicator of the class position of the family, is an untenable assumption. However, particular models of the family may be constructed where it may be a proper indicator.

The traditional family model of stratification studies

The following two assumptions about the family would seem to be required to be true if the occupation of the man is to be used as

indicator of class position of his family:

1) The family units must be stable. Only the death of a headperson should destroy it. This has to do with the possibility of studying social mobility. The occupational careers of headpersons take place in the context of a family. Unless the head-person lives within the same family throughout his or her career, the mobility of the family cannot be connected to it.

2) Only one person in the family, the headperson, should hold an occupation. In that case one can argue that in a stable family the head person embodies the family link to the occupational system.

From these two assumptions a third one may easily be inferred. If one considers the everyday concept of "head-person", given that families are dissolved only by the death of the head and with the head of the family as the only one gainfully employed, many people would assume that within such families there will be found an umpire - the patriarch - who decides on collective actions for the household. The patriarch is positioned at the top of a certain kind of network of dominance /subordination relations, and the distribution of resources among members of the household is usually highly skewed in favour of him. The family model of stratification studies, by being traditional, easily implies an additional assumption about a patriarchal decision rule. This assumption is however not necessary to the central thesis of the model: that the class position of the family is determined by the occupation of the head-person.

The description of the traditional model of stratification studies sounds surprisingly like a description of the classical nuclear family of western nostalgia (to use a phrase from Goode 1963). Given its ideological status, it is, perhaps, no wonder that it has gained such widespread adherence also among students of stratification. That it also, for some short spell, was almost true, helps explain its initial success.

In a situation with very little variation in the three above mentioned characteristics going into the family model, which usually will be the case when assumptions 1) and 2) above are satisfied, it ought to be both a powerful and useful model. But when more and more households start to deviate significantly from the main type, it becomes less and less helpful to lump together characteristics in this way.

Problems of the traditional model of the family

Consider a case, not unknown these days (see e.g. the case of O'Brien vs. O'Brien described by Swan 1986), where a young couple starts out with the man going to college and the woman working to support them both. After completing college and a career successfully launched, the couple divorces. If now the man were to remarry a successful colleague just before the census records them as a two career family with the occupation of the woman in the same class as the occupation of the man, how should we conceptualize the class position of the man in relation to that of his families? Can one maintain that the family is the unit which is mobile? Using individual indicators as proxies for family indicators will rapidly run into the problem of what to do when families dissolve and transform into new families.

Most of the dissolved families to date have been dissolved by the death of the man. Thus the first assumption of the family model of stratification studies has been defensible. But the number of families dissolved by divorce is rapidly increasing.

The difficulties of finding a family definition which makes it possible to trace the life-course of a family in a theoretically meaningful way have turned out to be a real problem for the "Panel Study of Income Dynamics" (Duncan and Morgan 1985). They find that the solution "is to track individuals through time and specify what family they are in at any point" (pp.53).

One reason for the difficulties may be that this study - as most other - is really more interested in individuals than in families. If one is really interested in families qua families, it should not be too disturbing to contemplate the "death" of a family and the "birth" of one or two new families as individuals die or leave an existing family. The trouble is that what really is of interest is the standard of living of the people in the various types of families as they change throughout the life course of the individuals.

On the other hand: if one is interested in households, and I think one could argue that Duncan and Morgan really are studying households, it would, according to the scheme presented previously be reasonable to define the household as a cultural and social system with a core resource base and sufficient stability of membership for it to continue as a meaningful entity despite changes in membership. In a household model with graded membership a divorced man paying alimony and/or child support would still be counted as a (part) member because of his contribution to the resource base of the household. As long as

fractional membership adds up to one, multiple memberships should pose no unsolvable problems for the analysis.

But for studies of stratification the instability of families and the difficulty of identifying the "same" family through time is crucial. A conditional datum on the family, like the occupation of one of its members, can no longer serve as proxy for the class position of the family since it is in no way tied to the existence of the family.

When assumptions of models become inappropriate, which often seems to be the fate of models uncritically picked up from everyday language, they must be abandoned and the model reworked with more general and flexible assumptions. Instead of despairing of the problems encountered in data collected by the outdated model of the traditional family, one ought to split the head of household concept as well as the household concept into their constituent parts. Then we may compare households with different decision rules (is the household an actor system or is it not), households with different kinds of power relations (degree of equality in conjugal relations), and households with different internal resource distributions (how skewed are they?).

Head of households and headship rates

Rather different from the discussion of family class positions and, perhaps, of more practical implication is the "headship" rate used in projections of housing needs.

The headship rate as it is employed today to predict the need for housing units, uses in reality nothing of the old "everyday" concept of the head of household. The headship rate used in calculations is just a count of households per individual in various social groupings. As such it is a contextual characteristic of the individuals of the different social groupings. It is based on a typology of household membership relations (the person is or is not head, or oldest or highest income earner or reference person or marker person) in the various groupings, and the units of comparison are the social groupings. The headship rate says nothing about the households of a society and does not need any data on who is the head of a household in the everyday meaning of the concept. Yet, the need for headship rates seems to be an argument for registering heads of households. The only reason I can think of why this should be so, is the name: headship rates. Who says language is unimportant?

The distance between reality and projections of the number of households of various types by means of the headship rate method, have

generally been too large for the projections to be helpful. It has been assumed that one reason for this is the problematic nature of the implicit assumptions in the concept of head of household and various alternative ways of constructing rates have been proposed (e.g. Linke 1984). The most general index of this kind is the contribution index proposed by Murphy (1986) which is based on the propensity of all persons in a grouping to contribute to households of various types (the index value for population grouping i = the sum for all households j of the number of persons from grouping i in household j divided by total number of persons in household j). Murphy shows that by weighting the index i in various ways, one finds the headship rate and various other proposed rates as special cases of the contribution index. If his terminology and approach to modelling household rates is adopted one may hope that the "headship-period" is over.

In the task of making projections of the number of households it seems to have been implicitly assumed that one needed data on households. Yet one ended up with a headship rate method which did not utilize household data as such. With Murphy's contribution index this is made explicit. The real problem, however, has not been solved. A theoretical understanding of the processes shaping the formation, development and dissolution of households is still missing. Even if it is possible to make projections of numbers of households without data on households, there seems to be no reason to expect improvements in the projections arising only from improvements in the flexibility of computing household rates. The essential task not confronted even by the contribution index method is to define the population groupings for which household rates have to be computed. And that is where the theoretical problems of household processes returns to the task of making projections. Whether household rates of the contribution index type or models based on real household data in the end will provide the best projections remains to be seen. In either case a lot of household data need to be collected and studied.

Typologies of households based on kinship or number of generations

A study of relations among members in Norwegian households found that 91 per cent of the households were of four simple types: families with children, couples without children, single parents with children and single persons. The last 9 per cent of the households were distributed among 42 other types. The typology was based on data on generation and kinship relations, but not on number of persons (Gulbrandsen and Ås 1986). The development during the last couple of generations is, however, unknown. There is no easily available data to ascertain if the number of simple households was less, say, in

1930. It would not be wholly unreasonable to suppose that it was. But what does it really mean if that were the case?

Typologies of households based on kinship use characteristics of the internal kinship networks. The number of generations in a household may for example be associated with the value system, the standard of living, and the resource base of the household. Without changes in any of these it may be possible that for example changes in the way housing is supplied (large scale industrial production of dwellings in standard sizes and qualities), may lead the household to rearrange its living quarters so that they occupy more than one housing unit.

If enumeration procedures are unchanged, the census - as well as other surveys - will show a change in the household structure in terms of numbers of generations. One would for example find an increase in the number of simple households. The researcher may be tempted to conclude that either the value system or the standard of living or the resource base of the households have changed, when in reality what has happened is that the households have adapted to a changed environment in order to preserve their value system, standard of living and resource base. That also the value system, the standard of living and the resource base also change and that the changes interact only underscores the necessity of detailed comprehensive data on households, and preferably with kinship relations included.

One should also note that the kinship approach to the definition of the household sees the household as a socio-cultural system tied to a particular resource base and independent of any exact membership. It is thus one definition of household which avoids the problem of instability over time due to changes in membership.

What constitutes a child in a household?

The child-parent relationship (in particular the child-mother relation) is the strongest social relation known and the building block of kinship networks. There is still no consensus on how to recognize a child in household surveys.

One census may define children in a household functionally with regard to the larger society. Being a child is a characteristic of the relation from a household member to the contextual social system. This corresponds to imposing an age limit on children in their definition. In another census children are defined by the child relationship in the internal kinship network. Being a child is a

characteristic of the relation from a household member to other household members. This corresponds to not using an age limit on the definition of children. To distinguish between the two dimensions and to record both is of course the sensible thing to do.

Minimal Household Units (MHUs)

Recently Ermisch and Overton (1985) have recommended that studies of household formation ought to be based on the minimal household unit (MHU). How does the MHU's relate to the terms we have been using so far?

Ermisch and Overton define four types of MHU: 1) single persons, 2) single parents with children, 3) married couples without children, and 4) married couples with children. It should first be noted that this definition of MHU is very close to the UN's recommended definition of the conjugal family with the category of single persons added. The differences consist of the UN's distinction between married and unmarried couples with children which Ermisch and Overton do not recognize, and the age limit on children which Ermisch and Overton require, but the UN definition do not recognize. Since it is difficult to collect data on unmarried couples in any regular fashion, they are very rarely included in official statistics. Age, however, usually is easily available. Tabulations of families according to age of children are commonly found. Hence many statistical tables on families can be read as statistics on MHUs.

What Ermisch and Overton have done is to choose a definition of the conjugal family where children are defined functionally with regard to the society. To this they have added a category of single persons and one basic assumption about the decision function of this type of unit: that "the unit would attempt to maximize its benefits from a given set of alternatives" (Ermisch and Overton 1985, pp.36). The result is perhaps best described as an actor model.

In the study of formation, development and dissolution of households, the use of MHUs as units of analysis means that the propensity of MHU's to form separate households can be studied as a function of the characteristics of the members of the MHU. The choice of co-residence with other MHU's can be seen as determined by the characteristics of the environment of the MHU's in interaction with their resources.

In terms of the classifications proposed here, Ermisch and Overton have chosen to model the household as a non-actor system with the sub-units, the MHUs, as the actors providing the dynamic to the system.

This is precisely the kind of theoretical approach to the modelling of households which the headship rate method - as well as the contribution index method - has shied away from. And as such it is a step in the right direction.

The next step must be to question if it is enough to graft a variant of the "economic man model" onto a family typology to get a helpful theory. Presumably the kinship based multi-MHU households constitutes the majority of multi-MHU households. Even if historical development has increased the power of MHU's to the detriment of the patriarch, there may still be found enough multi-MHU households with some kind of decision making procedures that it would be worthwhile both to record decision rules of households as well as of MHU's and to compare households with a decision rule to households without.

In other words, I am suggesting that the model might be most rapidly improved by questioning its most distinctive and perhaps also most simpleminded assumption: the maximization of benefits. Perhaps one ought to consider what little is known of decisionmaking within families (Mitterauer&Sieder 1982, Pahl 1984) as well as households (Chayanov 1966, Sahlins 1972). Maybe neither the decision rules nor the behaviour of married couples with children change very much as the children pass the age limit where the household is transformed from a single-MHU to a multi-MHU household.

Conclusion

From an analytical exercise like this it seems to the author that the implications for the definition of the household are rather plain. Different concepts are appropriate for the various purposes of researchers. The sensible approach must be to decompose the key concepts in order to record their constituent parts. That will give a far more versatile data base without sacrificing possibilities of comparison with earlier recordings. This will also point up the differences between earlier records and our own. For example, it can show how the uncritical acceptance of the everyday language concept of the household has contributed to disguising the changing nature of the relation between the household and the productive system and how this has had consequences for both the internal structure of the household and its observable behaviour.

The problems of collecting the various types of data varies and particularly for some kinds of relational data they may be large. Yet, the major obstacle to a more versatile data base on households is perhaps not the problems of the census or survey registration of

relational data. But rather the very limited ability, both theoretically and practically, presently existing to handle relational data in large quantities. Some necessary analytical steps have been taken in network analysis (see e.g. Frank 1978, Burt 1980, Seidman 1987), but computational algorithms with easy access to necessary computational power are still uncommon.

Footnotes:

1. I appreciate the perceptive comments of Håkon Leiulfstrud. They prompted extensive rewriting and contributed significant improvements. I also thank Oriel Sullivan for pertinent comments, and the University of Essex for providing a congenial atmosphere for rethinking the subject matter. Mike Murphy and Jan M. Hoem read the result suggesting further arguments and avenues for investigation. The problems remaining are entirely my own contribution. The writing was supported by an NLVF- grant (14.018.18) at the Department of Land Use Planning at The Agricultural University of Norway and The Institute of Applied Social Research.

2. Assuming other things equal, the argument will be based on the propensity of the housing market to absorb virtually all extra buying power, increasing the incomes of real property owners, but leaving the vast majority of households just as "rich", in terms of buying power, as they were in the system of one-income families. The transition will have some interesting distributional consequences, pointing to changes in the meaning of occupation, and, in the long term, with an assumption of no growth in the population, consequences for the importance of inheritance, pointing to a possible decline in the correlation between occupation and market position.

3. The discussion so far, might be taken to indicate that there is a basic ambiguity in the term class position in so far as it is interpreted as economic power in the market (Gerth and Mills 1946, pp.181-82). It might mean both the use of this power in the sphere of production and in the sphere of consumption. Hence class will mean different things depending on which sphere one studies. The discussion between Goldthorpe/Erikson and Leiulfstrud/Woodward in *Sociology* No. 4 1988 might be interpreted in this light (see Leiulfstrud and Woodward 1987, Erikson 1984 and Goldthorpe 1984 and 1983).

REFERENCES

- Berge, Erling 1980 "Bysamfunnsspørsmål." ("On Urban Social Systems")
in Berge, E., J.E. Kolberg, P. Lågreid and J. Rattsø "Sosiale,
økonomiske, og
administrative data for forskning for samfunnsplanlegging."
("Social Welfare,
Economic, and Administrative Data for Research for Social
Planning.", Report
no. 35, Bergen, Norwegian Social Science Data Services.
- Berge, Erling 1982 "On the Limits of Social Ecological Explanations
in Comparative Research." in "Proceedings of the European Meeting
on
Applied Urban Research, Essen, October 1981", Vol. 1, pp. 217-221.
Bonn, Bundesforschungsanstalt für Landeskunde und Raumordnung.
- Berge, Erling and Liv Susanne Bugge 1984 "Rates of Change in Norwegian
Households 1974-77.", Notat 84:9,
Oslo, Institute of Applied Social Research.
- Berge, Erling and Liv Susanne Bugge 1985 "The Structure of Households
in Scandinavia Since 1950.", Notat 85:1,
Oslo, Institute of Applied Social Research.
- Bugge, Liv Susanne 1984 "Husholdning - struktur og prognose.
En metodisk tilnærming." (Households - structure and projections. A
methodological approach.), Mag. art. dissertation, Department of
sociology,
Oslo, University of Oslo.
- Burt, Ronald S. 1980 "Models of Network Structure."
in Inkeles, A., N.J. Smelser and R.H. Turner (eds.) "ANNUAL REVIEW OF
SOCIOLOGY",
Palo Alto, Annual Reviews Inc.
- Chayanov, A.V. 1966 "The Theory of Peasant Economy.",
Homewood, Ill., Irwin.
- Crompton, Rosemary and Michael Mann 1986 "Gender and stratification.",
Cambridge, Polity Press.
- Duncan, Greg J. and James N. Morgan 1985 "The Panel Study of Income
Dynamics." pp.50-71 in Glen H. Elder jr. (ed.) 1985 "Life Course
Dynamics.", Ithaca, Cornell University Press

- Erikson, Robert 1984 "Social Class of men, women and families."
SOCIOLOGY, Vol.18,No.4,pp.500-514.
- Erikson, Robert and John H. Goldthorpe 1988 " 'Women at Class
Crossroads' : A Critical Note.", , SOCIOLOGY, Vol.22,No.4,pp.545-553.
- Ermisch, John and Elizabeth Overton 1985 "Minimal Household Units:
A New Approach to the Analysis of Household Formation." POPULATION
STUDIES, Vol. 39, No.1, pp. 33-54.
- Flandrin, Jean-Louis 1976 "Families in former times."
Cambridge, Cambridge University Press.
- Frank, Ove 1978 "Sampling and Estimation in Large Social Networks."
SOCIAL NETWORKS, Vol. 1, pp.91-101.
- Gert H.H. and C.Wright Mills 1946 "From Max Weber: Essays
in Sociology." New York, Oxford University Press, 1974
- Goldthorpe, John H. 1983 "Women and Class Analysis: In Defence of
the conventional view." SOCIOLOGY, Vol.17,No.4,pp.465-488.
- Goldthorpe, John H. 1984 "Women and Class Analysis:
a reply to the replies." SOCIOLOGY, Vol.18,No.4,pp.491-499.
- Goode,William J. 1963 "World Revolution and Family Patterns.",
New York, Free Press.
- Gulbrandsen, Ole and Dagfinn Ås 1986 "Husholdninger i 80-årene.
Beskrivelse og utviklingstendenser.",("Households in the 80thies.
Description and developments."), Prosjektrapport 18,
Oslo, Norges Byggforskningsinstitutt.
- Lazarsfeld, Paul F. and Herbert Menzel 1972 "On the Relation
Between Individual and Collective Properties." in Lazarsfeld, P.F.,
A.K.Pasanella and M.Rosenberg(eds.) "CONTINUITIES IN THE LANGUAGE
OF SOCIAL RESEARCH"
New York, Free Press.
- Leiulfsrud, Håkon and Alison E. Woodward 1987 "Women at Class
Crossroads: Repudiating Conventional Theories of Family Class."
SOCIOLOGY, Vol.21,No.3,pp.393-412.

- Leiulfstrud, Håkon and Alison E. Woodward 1988 " 'Women at Class Crossroads' : A Critical Reply to Erikson and Goldthorpe's Note.", *SOCIOLOGY*, Vol.22, No.4, pp.555-562.
- Linke, W. 1984 "The headship rate approach in modelling households.", paper presented to the EAPS/NIDI conference on Modelling Household Formation and Dissolution, The Hague, 12-14 Dec. 1984.
- Mitterauer, Michael and Reinhard Sieder 1982 "The European Family.", Oxford, Basil Blackwell.
- Murphy, M.J. 1986 "Modelling households: a synthesis." Paper presented at the conference on "Population research in Britain.", University of East Anglia, 10-12 sept. 1986.
- Pahl, Ray E. 1984 "Divisions of Labour.", Oxford, Basil Blackwell.
- Sahlins, M. 1972 "Stone Age Economics.", Chicago, Aldine.
- Seidman, S.B. 1987 "Relational Models for Social Systems.", *ENVIRONMENT AND PLANNING B: PLANNING AND DESIGN*, Vol.14, pp.135-148.
- Swan, George Steven 1986 "The Political Economy of American Family Policy, 1945-85.", *POPULATION AND DEVELOPMENT REVIEW*, Vol.12, No.4, pp.739-758.

HUSHOLDNINGSETABLERING I FOLKE- OG BOLIGTELLINGEN 1990

Svein Johansen

Fra de høyere teoretiske sfærene skal vi nå gå inn for landing i folketellingshverdagen. Den hverdagen er prega av at Folketellingskontoret om ca. 11 måneder skal sende ut 920 - 930 000 skjemaer til hele befolkningen. Det skjemaet skal hver enkelt sitte med ved kjøkkenbord- et sitt og fylle ut uten hjelp av noe slag, bortsett fra spørsmålene og rettleidingene våre. Deretter skal skjemaet returneres til oss. Fra dette berget av skjemaer (det er bokstavelig talt et berg - vi leier en industrihall for å få plass til alle kubikkmetaer med postsekker) skal det komme ut husholdninger.

Når vi henvender oss til folk på denne måten, er vi sjølsagt klar over at verden ser ganske komplisert ut. Det er f.eks. slik at noen har flere boliger, og at noen er medlemmer av flere husholdninger.

Men vi er nødt til å operasjonalisere snarere enn å definere for å få gjennomført folketellinga, og det er denne operasjonaliseringa for å konstruere en husholdning jeg nå skal presentere.

En husholdning er forskjellig fra en familie innafor SSB's begrepsverden. Det finnes ikke noe register som viser husholdningssammensetning. Vi er derfor henvist til utvalgsundersøkelser og folketellinger. Folketellinga er den eneste datakilde som kan si noe om husholdninger på lavt geografisk nivå (kommune, delområde, krets).

SSB har bestemt at husholdninger i folketellinga skal være bohusholdning. Vi foretrekker det framfor det alternative begrepet kosthusholdning, som både er vanskeligere å forklare for folk, og vanskeligere å kontrollere i våre opprettinger. Dessuten er det forholdsvis stort sammenfall mellom de to typene.

Det praktiske opplegget for gjennomføring av tellinga krever at summen av husholdningsmedlemmer må utgjøre den totale befolkningen. Det er viktig. For eksempel betyr det at medlemskap i fleire husholdninger (f.eks. unger ved delt foreldrerett) er umulig å ta hensyn til. I tvilstilfeller av typen "Bor jeg her eller der?" eller "Er jeg medlem av den eller den husholdningen?", må vi i en eller annen forstand

fastsette medlemskap de jure - etter en eller annen regel. Vi må ha et regelverk som sier at i tilfelle A skal du svare slik, og i tilfelle B så. Dette regelverket må folk bli gjort oppmerksomme på innafor den begrensa plassen vi har på skjema og i rettleiing. Derfor har vi valgt å ta utgangspunkt i DSP sitt regelverk. Du hører til i den husholdningen du er registrert bosatt i. Begrunnelsen er først og fremst praktisk: Folk vet hvor de står i Folkeregisteret.

Så skal jeg si litt om hvordan datainnsamlinga foregår i praksis når vi både skal etablere og karakterisere husholdningsenheten.

Når vi etablerer husholdninger kommer vi til å bruke to ulike måter som henger sammen med den litt spesielle måten tellinga i 1990 skal gjennomføres på.

Vi har en fulltellingsdel av tellinga, og vi har en utvalgsdel. I kommuner med mer enn 6 000 innbyggere blir folketellinga gjennomført som en utvalgsundersøkelse med et utvalg på gjennomsnittlig 10% av befolkningen 16 år og over. Størrelsen på utvalget varierer mellom 20% i de minste kommunene og 8% i de aller største. I fulltellingskommunene bruker vi samme opplegget som i 1980 - alle personer som er 16 år og over får personskjema. I tillegg får en kontaktperson i hver familie boligskjema og returkonvolutt.

I fulltellingsdelen etablerer vi husholdningen på grunnlag av svarsendingene. De som bor i samme leiligheten skal returnere sine skjema i en felles konvolutt. Vi registrerer hvilke skjemaer som kommer sammen og får en slags "urhusholdning". Dette råmaterialet kontrollerer vi mot forskjellige opplysninger, først og fremst adressen i DSP. Resultatet blir som regel at vi godkjenner husholdningen, men det forekommer og at vi deler den, og vi kan også tilføre personer som ikke var oppgitt som medlemmer - som ikke hadde skjemaet sitt i den felles konvolutten.

I utvalgskommunene skal vi gjøre litt annerledes, for der skal ikke alle personer i husholdningen fylle ut personskjema. Vi har kommet fram til denne framgangsmåten: Oppgavegiveren får et skjema der navnet på alle familiemedlemmer 16 år og over er preprinta på grunnlag av DSP. Vi ber oppgavegiveren føre på andre som er bosatt i leiligheten ifølge Folkeregisteret. På den måten får vi også i utvalgsdelen identifisert alle husholdningsmedlemmene. Det er et vesentlig poeng når vi skal karakterisere husholdninger.

"Urhusholdningen" fra navnelistene i utvalgskommuner blir sjekket mot DSP og mot andre opplysninger.

Husholdningskarakteristika kan vi i prinsippet få informasjon om på to måter:

- vi kan spørre en oppgavegiver direkte, f.eks. om hvor mange yrkesaktive det er i hans/hennes husholdning
- vi kan spørre hvem som bor i husholdningen, og så se etter hva de andre personene har svart på sine folketellingskjemaer. Svarene teller vi opp, og får det aggregerte kjennemerket på den måten.

Vi kaller denne siste framgangsmåten for individsum, eller opptellingsmetode, og den metoden er nærmest en forutsetning for oss. Hadde vi ikke brukt den, kunne vi ikke rette opp husholdningskarakteristika i etterhånd og gjøre dem konsistente med den kontrollerte personsammensetningen.

De kjennemerkene vi kan knytte til husholdninger enten direkte, eller ved opptelling er

- husholdningens demografiske sammensetning (identifikasjon på alle medlemmene)
- generasjonssammensetning (fra personskjema)
- slektskap (fra personskjema)
- boligopplysninger (fra boligskjema)
- utdanningsstrukturen (fra register)
- inntekt (fra register)
- sysselsettingsforhold (fra personskjema)

I fulltellingkommunene kan alle sysselsettingsopplysningene fra personblanketten summeres og brukes som husholdningskarakteristika. I utvalgskommunene kan vi ikke si noe om yrkes-, nærings- og arbeidsreisestrukturen i husholdningen, fordi vi ikke har skjema fra andre enn oppgavegiver. Derimot vet vi hvor mange som har heltids- og deltidsarbeid på talletida, for det skal oppgavegiver angi for alle husholdningsmedlemmene på navnelista.

Både i utvalgs- og fulltellingkommuner kan vi karakterisere husholdninger etter slektskapsforhold, og vi har en viss mulighet til å si hvor mange generasjoner som bor der. Disse informasjonene bygger på en kombinasjon av svaret fra oppgavegiver/kontaktperson og registeropplysninger.

Styrken til individsum som etableringsmetode for husholdningskjenne-

merker, er en svært stor fleksibilitet. Kjennemerkedefinisjoner og grupperinger kan tilpasses behovene til den enkelte brukeren. Viss noen trenger andre aldersinndelinger enn de publiserte, kan vi i prinsippet omgruppere på grunnlag av medlemmenes fødselsdager. Viss noen ønsker seg alternative timegrenser for å plukke ut de yrkesaktive, kan også det imøtekommes.

Det ble stilt noen spørsmål i forbindelse med dette innlegget:

Erling Berge

Er det noen muligheter for å forbinde disse husholdningene med andre husholdninger? Hvis besteforeldra bor i villaen ved siden av er noen måte å oppdage det på?

SJ

Jo det er muligheter til å leite bakover via register og tidligere tellinger, gitt visse betingelser om aldersforskjellen på generasjoner og når generasjonen er født.

Det er det gjennomført prosjekt på.

Helge Brunborg

Hva med folk som bor sammen men ikke får lov av DSP å være registrert bosatt sammen, eller ikke bor sammen, men likevel registrert sammen og ikke får lov til å være registrert bosatt der de bor?

SJ

Det er jo slik at vi følger registreringsreglene i DSP. For visse grupper, studenter og ukependlere, har vi opplysninger om studiekommuner og arbeidskommuner, så vi kan få en indikasjon om at de fysisk befinner seg andre steder. Det vi ikke får, er opplysninger om boligen eller husholdningen på det andre stedet. Samboerparet på Kringsjø som er registrert bosatt hos hver sine foreldre, får vi ikke tak i som par. Men vi får vite at de er studenter og befinner seg i en annen kommune.

Dagfinn Ås

Du sa du skulle sende ut 930 000 skjemaer, det er da ikke nok?

SJ

Jo, det gir ett skjema til alle personer 16 år og over i kommuner med under 6 000 innbyggere, og til alle uttrekte personer 16 år og

over i kommuner med mer enn 6 000 innbyggere. - Vel 600 000 i fulltel-
lingskommunene og 300 000 i utvalgskommuner.

Helge Brunborg

I hvilken grad kan Folketellinga brukes til å rette opp feil ved personregisteret, noe vi går sterkt inn for, men som dere har stilt dere nokså avvisende til. Vil vi få samme situasjon som i 1980 med folk som bor i Kirkenes og kjører trikk til jobben og bor i høyblokk?

SJ

Det der er en standard komisk konstellasjon, som har en forholdsvis fornuftig forklaring. Det går på formulering av arbeidsreisespørsmålet og slike ting.

Men vi kan ikke bruke tellinga til å rette opp DSP. Det er en praktisk sak. Ut i fra omsyn til kvaliteten på de data vi får inn, kan vi ikke knytte noen administrative formål til innsamlinga. Vi vil være reint statistisk grunngitt, og vi vil med hånda på hjertet komme til folk å si at dette dere svarer på nå er en statistisk undersøkelse. Det har ingen ting med administrative ting å gjøre. Hva du har sagt til Folke- registeret er din egen sak, det blander vi oss ikke opp i. Og av det følger at vi skiller og fører i hop folk slik vi sa i sta.

Vi har likevel en viss mulighet til å foreta en sjekk av kvalitetsnivået i DSP. Postverket vil returnere de skjemaene som har feilaktig adresse, og med en analyse av retura kan det være mulig å danne seg et bilde av hvor store feil det er i DSP. Så lenge vi har ei utvalgstel- ling som omfatter vel 920 000 personer, vil det være ganske bakvendt å eventuelt rette opp de persona mens vel 3 millioner går uretta.

Lars Østby

Hjemme på kjøkkenbenken sitter det noen og fyller ut noe som dere er eventuelt er nødt til å rette opp i henhold til det regelverket dere har. Kommer dere til å produsere noe husholdningsstatistikk på grunnlag av det uretta materialet? Det vil sannsynligvis svare bedre overens med endel av de husholdningsbegreper som brukerne her er interessert i. Kommer dere til å produsere statistikk før det rettes opp?

SJ

Det tviler jeg på. Nå er ikke statistikkprogrammet fastlagt enda, men vår offisielle statistikk vil nok temmelig sikkert følge de offisielle definisjonene.

Lars Østby

Men vi som skal bruke materialet til befolkningsanalyser kunne vel ta vare på den muligheten? 1980-tellinga ble brukt til studier av samliv uten vigsel. Om det ikke var så veldig vellykka, var det i hvert fall var en brukbar kilde til slike analyser, og etter hvert som avvik fra registeret sannsynligvis er blitt mer vanlig så er det enda viktigere å gjøre brukerne kjent med det tilbudet.

SJ

Jeg noterer meg det.

Kari Skrede

Har dere fått noe positivt tilsagn på tilbudet om å kjøpe en full telling i kommuner som ikke er fulltellingkommuner?

SJ

Sju kommuner har kjøpt full telling, slik at skjemamengden øker med vel 50 000. De sju kommunene er Ski, Sula, Vestnes, Oppdal, Stjørdal, Brønnøy og Vestvågøy.

DET ER HUSHOLDNINGER SOM BOR I BOLIGENE -
- OM Å TELLE OG BESKRIVE HUSHOLDNINGER

Dagfinn Ås

1. De sentrale begreper

For å kunne telle og beskrive trenger vi å ha presise definisjoner for våre begreper og telleenheter. Jeg skal her ta for meg begrepene bolig og husholdning.

Boligen er en konkret fysisk "gjenstand" som kan beskrives isolert fra de personer som bor i den. Den er rammen for et sett av menneskelige aktiviteter (sove, spise, kroppsfunksjoner, samvær, etc.) og har arealer og utforming som svarer til dette. Husholdninger, på den annen side, kan ikke beskrives uten en klar referanse til en bolig.

Studier av boforhold er analyser av samspillet mellom egenskaper ved husholdningen og egenskaper ved de fysiske strukturer i omgivelsene, representert ved selve boligen og bostedet. Tomme boliger er i denne forbindelsen uinteressante, og boligen blir å definere som "de rom og arealer som den enkelte husholdning disponerer og bor i". I boforundersøkelser blir på denne måten antall boliger likt med antall husholdninger.

Husholdningsbegrepet er og har lenge vært både problematisk og omstridt. Det er flere måter å definere dette på, og ettersom flere bruksmåter er å finne i offentlig statistikk og i ulike undersøkelser, blir det ofte en god del forvirring. Vi skal her bidra til å avklare noen av de viktigste uklarhetene og stridspunktene.

I denne sammenhengen må vi også gå inn på begrepet "familie". Vi skal ikke gå dypt inn på dette, som utgjør et eget fagområde i antropologi og sosiologi, men vi må innom visse bruksmåter. Først altså om husholdningene.

Det er to hovedtilnærminger når det gjelder å beskrive husholdninger. Den ene viser til "kosthusholdninger" og den andre til "bolighusholdninger". Bolighusholdninger er å oppfatte som de personer som bor sammen i det som (i utgangspunktet) utgjør et hus, leilighet eller bolig. Her er det boligens "grense" mot omgivelsene som bestemmes først. I folketellingene etter 1960, hvor en ikke benytter personer

som innsamlere av opplysningene, vil bolighusholdningen i praksis være de personer som bor på samme adresse.

Gjennomgående er det små problemer forbundet med å identifisere en bolig. Det lar seg gjøre ved å registrere inngangsforhold og kjøkkenutrustning. Dessuten skal alle boliger inneholde soveplasser. Likevel er bolighusholdning som begrep ikke å anbefale i samfunnsvitenskapelige undersøkelser. En risikerer å gruppere sammen personer som har minimalt samkvem med hverandre.

Kosthusholdningene på den annen side tar utgangspunkt i de personer som sammen svarer for boutgifter og andre forpliktelser som er knyttet til boligen. De utgjør en sosial gruppe i kraft av å ha felles økonomi og felles mathushold, og de vil typisk spise sammen. Derav navnet.

Det finnes selvsagt husholdninger som ikke er stabile og hvor enkelte medlemmer ikke alltid er tilstede. Studenter og skoleelever som midlertidig bor på studiestedet utgjør et annet problem. Slike problemer er imidlertid knyttet til ethvert husholdningsbegrep og utgjør ikke noen vesentlig andel. I det følgende vil vi bruke begrepet husholdning i betydning Kosthusholdning.

2. En typologi for husholdningens sammensetning

I en konkret undersøkelse er det relativt lett å registrere hvilke personer som utgjør en husholdning. Kjønn og alder er ofte det en først registrerer, dernest er slektskapsforholdene av helt sentral betydning for utviklingen av typologier. Beskrivelsen av dette må knyttes til en enkelt (referanse)person. I neste rekke kommer opplysninger om beskjeftigelse og inntektsforhold. Boforholdsundersøkelsene har alle disse opplysningene registrert i detalj, og vi skal her først beskrive den fremgangsmåte vi bruker for å lage inndelinger i grupper av husholdninger.

For utviklingen av typologier trenger vi først å identifisere en referanseperson. Denne personen bør stå sentralt i husholdningen og på sett og vis være "hovedpersonen". I tråd med måten vi definerer husholdningen på, som en økonomisk enhet, finner vi det rimelig å velge den person som har den største inntekten som hovedperson. I en konkret undersøkelse vil en måtte bruke visse tilleggskriterier for utpeking av hovedpersonen.

I neste omgang stilles to spørsmål: Bor hovedpersonen sammen med en ektefelle/samboer? - og - Bor hovedpersonen sammen med egne barn? Dette gir opphav til fire hovedtyper av husholdninger. Hver av disse typene kan ha ytterligere andre husholdningsmedlemmer. Det gir 8 husholdningstyper:

	Svar på spm.1	Svar på spm.2
1	(nei, nei)	Aleneboende
2	(nei, nei, +)	Enkeltpersoner

3	(ja, nei)	Ektepar
4	(ja, nei, +)	Ektepar og andre

5	(nei, ja)	Eneforeldre
6	(nei, ja, +)	Eneforeldre og andre

7	(ja, ja)	Barnefamilier
8	(ja, ja, +)	Barnefamilier og andre

En slik inndeling av husholdningene krever mer detaljerte opplysninger om husholdningsmedlemmene en hva som er vanlig i mange andre undersøkelser. Metodene for trekking av utvalg og fremgangsmåtene for datainn-samling vil også sette sine begrensninger. Boforholdsundersøkelsene er imidlertid velegnet for å lage inndelinger etter alternative definisjoner av begrepene. Dette skal vi gjøre etter å ha gjennomgått noen andre tilnærminger til beskrivelser av husholdninger.

I tabellen nedenfor har vi stillet sammen resultatene fra de fire boforholdsundersøkelsene. Det er viktig å merke seg at vi her setter likhetstegn mellom ektepar og samboere. Dessuten setter vi ikke noen aldersgrense for hva som skal oppfattes som barn. Dette skal vi komme tilbake til nedenfor.

Husholdningstype	1967	1973	1981	1988 (alt.)
Alene	15	19	28	26 (32)
Enkeltpersoner	4	6	6	4 (4)
Ektepar	21	21	19	24 (22)
Ektepar +	1	1	1	1 (1)
Eneforeldre	5	3	4	6 (5)
Eneforeldre +	1	1	1	1 (1)
Barnefamilier	47	46	39	36 (33)
Barnefamilie +	6	3	2	2 (2)
Total	100	100	100	100 (100)

Kommentar: 1967 er uvektede tall
 1973 og 1988 er vektet med Kjønn, Alder og Gift/ikke gift
 1981 er vektet med Kjønn, Alder og Aleneboende/med andre
 1988-tallene i parentes er antatt korrekt fordeling, se avsnitt 7.

3. Familier i offentlig statistikk

Folke og boligtellingerne er naturlige tidspunkter for å registrere husholdninger. Inntil 1960 har en i tellingerne registrert kosthusholdningene. I 1970 benyttet en ikke lenger personer for innsamling av opplysningene, men baserte seg på postlagte skjemaer, og ble nødt til å gå over til bolighusholdninger. Utgangspunktet er her selve boligen som er forsøkt definert inngangsforhold (separat inngang), men i praksis, særlig i 1980, vil bolighusholdningene omfatte de personer som bor på samme adresse.

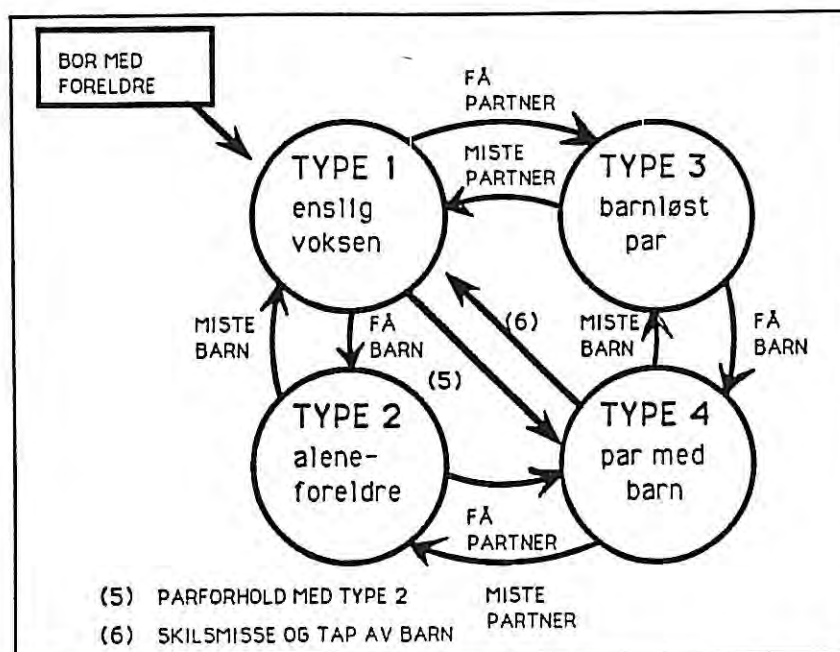
Opplysningene fra folke- og boligtellingerne blir også registrert m.h.t. "familier". Familier er satt i anførselstegn ovenfor idet dette har i norsk sammenheng en spesiell historie. Inndelingsmåtene som brukes er den samme som brukes i mange andre land, og som også er et resultat av internasjonalt samarbeide. Organisasjonen Conference of European Statisticians samlet seg i 1952 om en felles registreringsmåte for en enhet som ble kalt Family Nucleous. Dette ble kalt familiekjerne på norsk, og denne kan ha fire hovedformer:

1. Ektepar uten barn (Bare formelt ekteskap teller)
2. Ektepar med ugifte barn ("Dependent children")
3. Far med ugifte barn
4. Mor med ugifte barn
5. Alle andre personer som ikke fanges opp av disse fire hovedformene teller hver enkelt som en familiekjerne.

Denne formal-statistiske registreringens styrke ligger i dens enkelhet og stringens. Den kan også fremstilles grafisk, som til eksempel i diagrammet nedenfor som også systematiserer overgangene. Enheten svarer imidlertid ikke til noen sosiologisk eller antropologisk enhet eller gruppe.

I 1968 valgte Statistisk Sentralbyrå å endre begrepsbruken. I stedet for å kalle telle-enheten for Familiekjerne ble den fra nå av kalt Familie. Dette skaper adskillige problemer idet det ofte forveksles med husholdninger. Fra da av oppsto også kategorien "flerfamiliehus-holdninger" i inndelinger av husholdninger. Det er ytterligere forvirrende.

I det sentrale personregistret i Norge er også familiekjernene registrert, og dette danner grunnlaget for Familiestatistikk som nå utkommer i en regelmessig publikasjonsserie.

4. Sammenligning og sammenstilling

Ytterlighetene for de ulike klassifikasjonsformene dannes av familie- (kjerner) og bolighusholdninger. Det første begrepet danner det maksimale antall enheter, mens bolighusholdninger danner det minimale antallet. Vi skal her imidlertid ikke gi bolighusholdningsbegrepet mer oppmerksomhet enn å anslå forskjellen i totalt antall fra kosthusholdningene. Det er Boforholdsundersøkelsen fra 1988 (BU88), som vi har kodet etter alternative begreper for sammenligningene.

Vi har omkodet datasettet for BU88 og identifisert alle familiekjernerene som dette materialet danner. En lignende operasjon ble foretatt i for BU73. Denne ga som resultat at det var 17 % flere familiekjerner enn det totale antall husholdninger (vektede tall). I 1988 finner vi at det totale antall familiekjerner er 1.881.400. Et flertall av husholdningene består av en enkelt familiekjerne som vist nedenfor.

ANTALL FAMILIEKJERNER I HUSHOLDNINGENE I 1988

	EN	TO	TRE +
Antall husholdninger	1.409.200	220.200	16.700
Prosent	86	13	1

Familiekjernerne som registreres i bare fire former er sammensatt på svært mange forskjellige måter. Ved å trekke inn slektskapsforholdene innen husholdningene i BU88 kan vi illustrere dette på følgende måte.

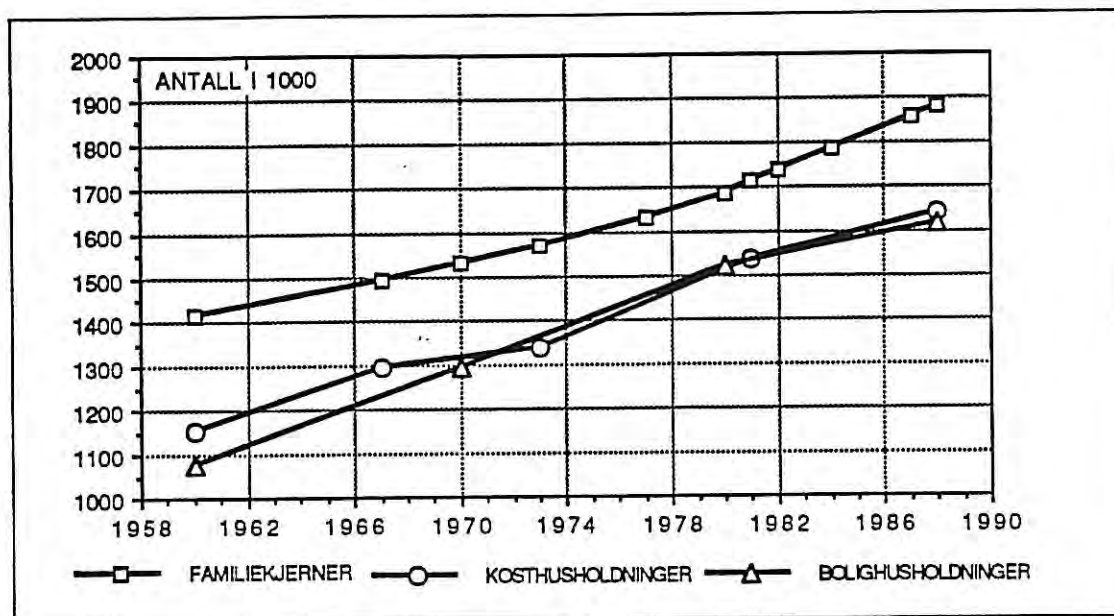
SPESIFIKASJON AV FAMILIETYPEN ETTER SLEKTSKAPSBETEGNELSENE OVERFOR HOVEDPERSONEN. (SSB-FAMILIER)	
	ANTALL

FAMILIETYPE = 1 "Enkeltpersoner"	
11 Hovedpersoner	600.600
12 Andre inneboende enkeltpersoner	189.100
FAMILIETYPE = 2 "Ektepar"	
21 Hovedperson - Partner	340.600
22 Barn - Svigerbarn	.600
23 Far - Mor	3.000
24 Søsken - Svoger/svigerinne	1.300
25 Bestefar - Bestemor	.100
FAMILIETYPE = 3 "Eneforeldre"	
31 Hovedperson - Barn	116.600
32 Far/mor - Søsken+hovedperson	3.900
33 Far/mor - Hovedperson	18.300
34 Partner - Barn	44.300
35 Barn - Barnebarn	6.000
36 Søsken - Nevø/niese	.100
37 Partners svoger/svigerinne - Nevø/niese	.700
FAMILIETYPE = 4 "Barnefamilier"	
41 Hovedperson+partner - Barn	550.000
42 Far+mor - Hovedperson+søsken	.800
43 Far+mor - Hovedperson	4.300
44 Barn+svigerbarn - Barnebarn	.600
45 Svigerfar+svigermor - Partners søsken	.600

Total 1.881.400	

En sammenstilling av oppgaver over familiekjerner fra Familiestatistikken, og vektete tall fra Boforholdsundersøkelsene samt tall fra Folke- og boligtellingerne er vist nedenfor. FoB-tallet for 1980 er problematisk idet det ut fra diagrammet er for høyt. Vi må vente på tallet for 1990 før vi kan bedømme dette endelig.

FAMILIEKJERNER OG HUSHOLDNINGER 1960-1988

Punktet for antall familiekjerner i 1988 er beregnet ut fra BU88. Punktet for bolighusholdninger i 1988 er likeledes en beregning basert på BU88. Her har vi anvendt opplysninger om utleie av rom samt inntekt av utleie, som en indikator for at den angjeldende husholdning i utregningene bare skal vektes med redusert vekt i forhold til hvor mange husholdninger det er leiet ut til.

Diagrammet viser to tvilsomme punkter. Antall kosthusholdninger i 1973 synes å være for noe for lavt. Samtidig er SSB's utregning i 1980 for antall bolighusholdninger i høyeste laget.

I slike klassifikasjonsforsøk dukker ofte spørsmålet opp om en ikke bør sette en aldergrense for personer som skal benevnes som "barn". Det har likeledes blitt reist tvil om hvorvidt ugift status er en god operasjonalisering av betegnelsen "dependant".

5. Problemer og alternativer

Det er tre problemer som det er særlig aktuelt å gå inn på når det gjelder å velge klassifikasjonsform for husholdninger.

- (1) Trenger vi hovedpersonbegrepet?
- (2) Hva med samboere?
- (3) Hvordan definerer vi barn?

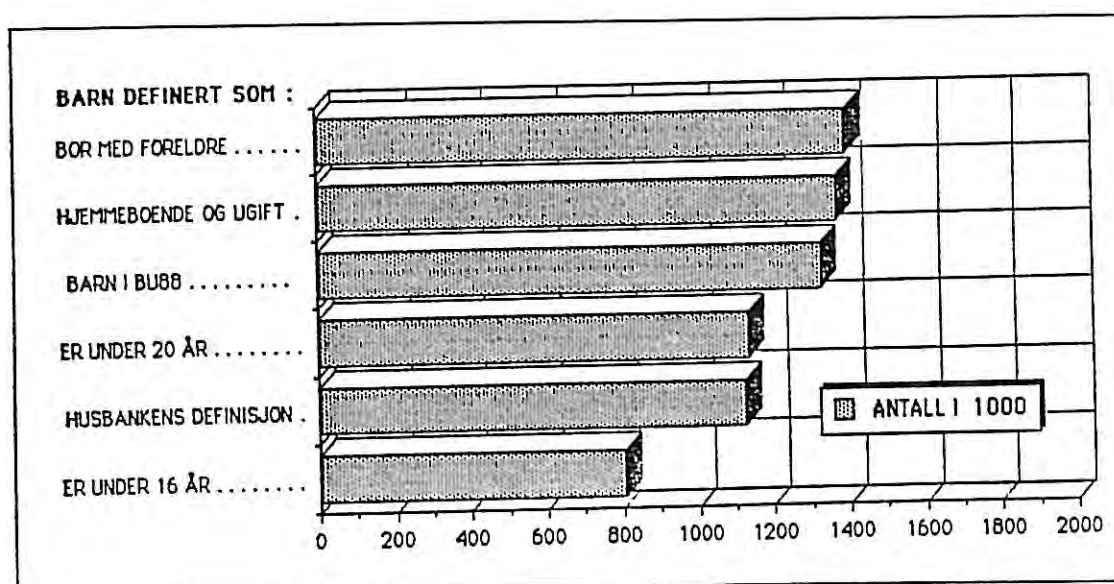
Her skal vi gå inn på dette i omvendt rekkefølge og se konsekvensen av ulike valg.

HVA ER ET BARN?

Vi er selvsagt alle barn i en viss forstand. I husholdningssammenheng vil en ytterlighet være å definere som barn de personer som bor sammen med en eller to foreldre. Det er ifølge BU88 i alt 1.394.500 personer som bor sammen med foreldre. Den andre ytterligheten vil være å gjøre som SBB gjør i visse sammenhenger, å definere alle mellom 0 og 15 år som barn. I følge BU88 er dette 804.400 personer. Her foreligger mange mellomformer:

- * Antall barn i kategoriene "Barnefamilier" og "Eneforeldre" i BU88.
- * Antall ugifte barn i familiekjernene.
- * Antall ugifte barn under 20 år i familiekjernene (brukt i visse SSB-undersøkelser).
- * Antall barn etter Husbankens definisjon (alle under 16 år, pluss de personer mellom 16 og 19 år som ikke er gift eller samboende eller som har egne barn.

Konsekvensene av å bruke den ene eller den andre definisjonen er vist i diagrammet nedenfor.

Det er urimelig å begrense bruken av barn som benevnelse på bare de personer som er under 16 år. Dette skillet fremkommer bare fordi vi vanligvis bruker jevne femårsintervaller for inndeling av alder. Andre vil reagere på at vi bruker betegnelsen barn på godt voksne personer. Vi vet imidlertid fra andre undersøkelser at gjennomsnittlig alder for flytting hjemmefra er 23-24 år, og rollen som barn kan beholdes lenge.

Min holdning til dette spørsmålet vil være at dersom en aldersgrense er påkrevet, bør den ikke settes under 25 år. Vi kan ellers godt leve uten en slik grense idet en god typeinndeling av husholdningene bør se egenskaper ved alle husholdningsmedlemmene i sammenheng. I husholdninger med foreldre og barn vil ofte "barna" innta rollen som hovedperson etter at de har passert 30 år.

HVA MED SAMBOERENE?

Tidligere, så lenge parforhold uten formelt ekteskap var et spesielt ungdomsforhold uten særlig omfang, kunne det oversees i statistisk forstand. Blomsterbarnas samlivsform har imidlertid nå fått et slikt omfang at vi ikke kan late som den ikke finns. Det rimelige er å se på samboere på samme måte som ektepar.

Samboerforhold er fremdeles hyppigst for unge personer. Av det totale antall personer som bor sammen med en partner, 2.094.200, er 293.500 samboere. Det utgjør 14% av alle par. Dersom en i Familiestatistikken lot samboerforhold gjelde på linje med ektepar, ville det totale antall familiekjerner bli redusert med 147.000, eller 8%.

Hva så med samboere? De bør registreres i all statistikk og i prinsippet håndteres på linje med ektepar. Familiestatistikken må endres på dette punkt. Det har ingen mening å la et samboerpar bli å anse som to familiekjerner.

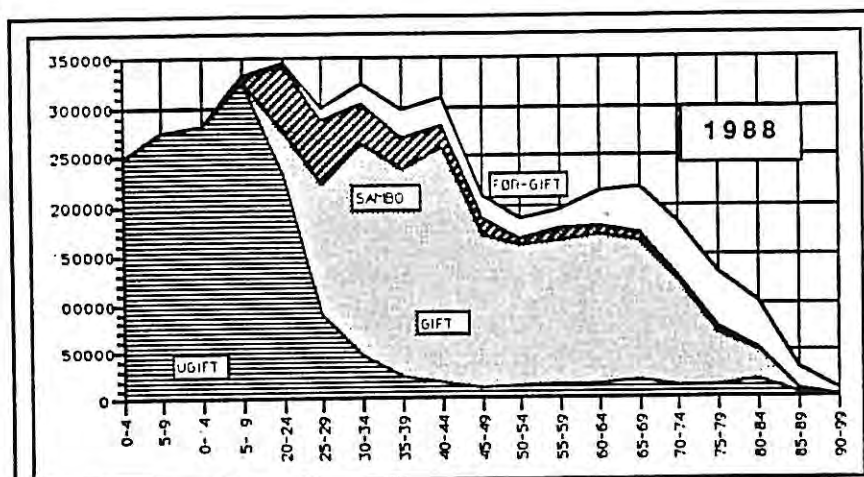
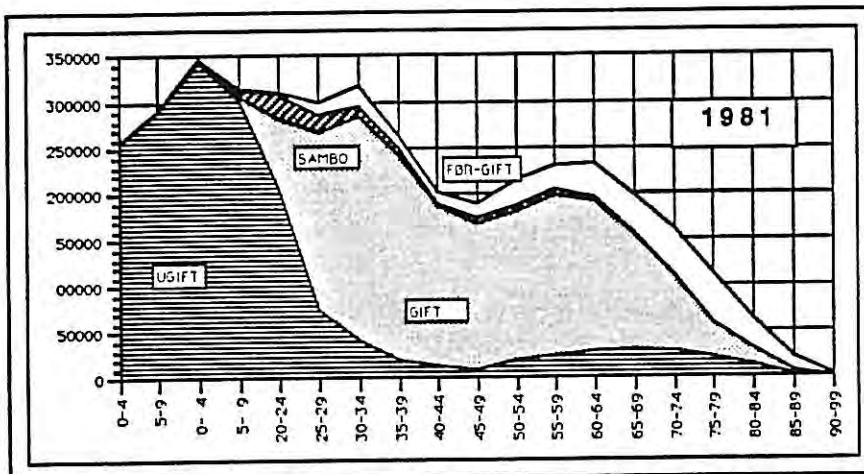
TRENGER VI HOVEDPERSONBEGREPET?

Når en registrerer familiekjerner, er hovedpersonbegrepet uten interesse idet en her bare tar hensyn til enkle slektskapsforhold som ekteskap og barn. Dersom en lar andre husholdningsmedlemmer få like mye oppmerksomhet, er begrepet helt nødvendig for å kunne lage inndelinger. Spesielt nødvendig er en referanse-person som slektskapsforholdene kan knyttes til.

I prinsippet kan enhver person anvendes som referanseperson. Avhengig av undersøkelsens siktemål kan spesielle personer utheves. Et poeng ved å identifisere hovedpersoner vil ofte være å bruke dernes karakteristika som indikatorer som speiler av hele husholdningen.

Trenger vi hovedpersonbegrepet? Ja, det gjør det mulig å foreta flere analyser enn ellers, og i avsnittene som følger skal vi se ytterligere eksempler på hvordan en identifisering av hovedpersonen i husholdningene muliggjør håndtering av vektall og beregning av boligfrekvenser.

SIVILSTAND ETTER ALDER

6. Utvalgsundersøkelser og vekter

FREMGANGSMÅTER FOR VEKTTALLSBEREGNING

Jeg har foran presentert beregnede totaltall for ulike grupper av husholdninger basert på Boforholdsundersøkelsene. Dette har vært mulig fordi vi for disse undersøkelsene har utviklet en fremgangsmåte for beregning av vektall for slik bruk.

Alle utvalgsundersøkelser er beheftet med usikkerhet på grunn av to feiltyper, feil med utvalget og frafall under datainnsamlingen. Vi regner ikke med særlig store feil ved trekkingen av utvalgene, men vi er for tiden utsatt for et frafall på 30-40 % i ulike utvalgsundersøkelser. Dette er problematisk og kan medføre gale resultater.

I den grad det er mulig bør en derfor korrigere for feil på grunn av frafallet, og da kan en like godt lage vektall som gjør det mulig å vekte opp mot totaltall i hele befolkningen. Tror vi på, og tør vi vise prosentfordelinger fra våre undersøkelser, må vi også kunne vise hva dette betyr i beregnede totaltall.

I Boforholdsundersøkelsene har vi relativt detaljerte opplysninger om alle husholdningsmedlemmene. Det gjør det mulig å etablere datasett med personene som enheter. Dette omfatter personer fra 0 til 100 år, og utgjør et tilnærmet representativt utvalg av totalbefolkningen. Det er dette datasettet som det beregnes vekter for. Siden vi regner med at vår personstatistikk er fullstendig og pålitelig. Det eksisterer jo heller ingen "facit" for antall og typer av husholdninger.

Frafallet i intervjuundersøkelser, i den grad det ikke spørres om omstridte og betente temaer, skyldes først og fremst en rekke ulike praktiske problemer. Mange intervjuer må oppgis på grunn av at intervjueren ikke oppnår kontakt med intervjupersonen. Det er vår erfaring at dette særlig gjelder husholdninger som består av aleneboende. Følgelig har denne husholdningstypen størst frafall. Alder er en annen faktor av betydning. Svært gamle personer kan det være vanskelig å oppnå intervju med. Kjønn er stort sett uproblematisk, men i kombinasjon med andre variabler er det likevel aktuelt å bruke det som en vektvariabel. I BU88 viser det seg at det største frafallet er for unge, aleneboende menn.

En kan også tenke seg å bruke andre variabler i en vektallsberegning, men her er det klare begrensninger. Utvalgenes størrelse tillater ikke en altfor sterk oppsplitting. På basis av folketellingen i 1980 lot det seg gjøre å lage tabeller på grunnlag av husholdningens størrelse. (2 kategorier) Alene/med andre: Alder (10 klasser) og kjønn. Disse tre variablene gir tabeller med 40 celler. Vektene er forholdstallene for

hver av de resulterende 40 celler i tabellene for henholdsvis utvalget og den fullstendige befolkningsstatistikken.

For 1988 finnes tabeller for den totale befolkning etter alder og kjønn og formell sivilstand, men ikke for husholdningens størrelse. Vi har derfor som et alternativ gruppert sivilstand i to grupper; gifte personer og alle andre. De gifte personene vil alle finnes i husholdninger med minst to personer. Den andre gruppen vil omfatte alle de aleneboende, men selvfølgelig også med mange personer som bor sammen. Dernest er vektallene beregnet på samme måte som i 1981. I den grad vi har valgt gode vektvariabler, vil denne formen for vekter kontrollerer for begge typer skjevheter som vi omtalte foran.

For å finne fram til vektall for utvalgets husholdninger, gjør vi et kunstgrep. Hovedpersonens vektall brukes som husholdningens vektall. Ved å bruke disse vektallene i tabuleringen av husholdningsopplysningene framkommer tallet for det totale antall husholdninger i landet.

Alternativet til å bruke hovedpersonens vektall som husholdningens vektall, vil være å bruke gjennomsnittet av vektallene for alle personene i husholdningen. Vi har laget slike beregninger for BU88, og det resulterte i noen færre husholdninger totalt. Vi vil imidlertid foreta mer utprøving av dette alternativet for BU88 og BU73, før vi kan si noe nærmere om konsekvensene av å bruke dette alternativet.

Boforholdsundersøkelsene er ment å beskrive private husholdninger. Tabellene for totalbefolkningen må derfor også korrigeres for personer i felleshusholdninger før vektallene beregnes. Vi har valgt å la alle disse personene gå til fratrekk blant henholdsvis aleneboende eller ikke gift.

Det er en alminnelig erfaring at mange av de opplysningene som samles inn ved utvalgsundersøkelser ikke blir utnyttet. Det gjelder både innenfor den enkelte undersøkelsen, men kanskje særlig i andre sammenhenger sammenstilt med annen informasjon og andre data. Denne sørgelige situasjon kunne bli avhjulpet ved at en i andre utvalgsundersøkelser også la inn vektall i datasettene etter metoden fra boforholdsundersøkelsene. Det krever imidlertid at en registrerer endel detaljer vedrørende alle husholdningsmedlemmene, og også sikrer et grunnlag for å identifisere husholdningenes referanse- eller hovedperson. I de tilfeller en må benytte intervjupersoner som referanseperson, vil en måtte bruke gjennomsnittet av husholdningsmedlemmenes vekter som husholdningens vektall.

UTFALLET AV VEKTINGEN

Ved å lage vekttall ved bruk av utvalgte kjennetegn, vil fordelinger for de samme kjennetegn bli korrekte. Variabler som er sterkt forbundet med vektvariablene vil på lignende måte bli "korrigert". Dette er grunnlaget for å bruke formell sivilstand på den måten vi har gjort det i 1988.

Den første tabellen som vi laget etter at vektene forelå, gjaldt fordelingen av husholdningstyper hvor vi kunne se andelen aleneboende. Denne viser seg å være 26%, altså lavere enn andelen i folketellingen 1980. Vi hadde forventet en økning i forhold til 1981. Prosentandelen "burde " ha vært minst 30%

For å kontrollerte dette forholdet har vi foretatt en spesiell kontroll basert på dataene fra 1981. For dette datasett har vi laget to alternative facit-tabeller basert på FoB 1980 med kjønn og åtte aldersintervaller. Hver av de resulterende 16 celler er delt i to på to alternative måter; etter om personen er gift eller ikke, og om hvorvidt han eller hun bor alene eller ikke. Dette gir grunnlag for beregning av to nye sett vekttall. Endelig har vi brukt begge i tabuleringer, både på person- og husholdningsnivå. Resultatet sees nedenfor.

Konklusjonen etter denne avklaring er klar, om enn nedslående. Ved å bruke opplysninger om formell sivilstand som erstatning for opplysninger om husholdningens størrelse, fanger vi ikke opp utvalgsskjevheten som fremkommer ved at de aleneboende er underrepresentert. I 1988 er sansynligvis andelen av aleneboende som husholdningstype et sted mellom 30 og 33 prosent.

EFFEKTEN AV VEKTING
FOR FORDELINGEN AV HUSHOLDNINGSTYPER
AV TO ALTERNATIVE SETT AV VEKTVARIABLER

PROSENTER PÅ PERSONNIVÅ

	ALENE	MED ANDRE PERSONER	EKTE- PAR	ENE- FORELDRE	BARNE- FAMILIER	
INGEN VEKT	7	6	17	5	65	100
"GIFT"	8	6	17	5	64	100
"ALENE"	10	6	17	5	62	100

PROSENTER PÅ HUSHOLDNINGSNIVÅ

INGEN VEKT	22	7	22	5	44	100
"GIFT"	22	7	22	6	43	100
"ALENE"	28	6	20	5	41	100

VEKT "GIFT" : KJØNN, ALDER OG GIFT/IKKE GIFT

VEKT "ALENE" : KJØNN, ALDER OG ALENE/SAMMEN MED ANDRE

Litteraturliste

Carliner, G.

Determinants of Household Headship, in Journal of Marriage and the Family, 37 (1975) 28-38

Ermisch, J.F.

An Economic Theory of Household Formation, in Scottish Journal of Political Economy, 28-1 (1981) 1-19

Ermisch, J.F. and Overton, E

Minimal Household Units: A New Approach to the Analysis of Household Formation", in Population Studies, 39 (1985) 33-54.

Gulbrandsen, Ole og Ås, Dagfinn

"Husholdninger i 80-årene; Prosjektrapport 18, NBI, Oslo, 1986.

Hall, Ray

Recent Patterns and Trends in European Households at National and Regional Scales, in Espace Population Societies, 1 (1988)13-32

Keilman, N., Kuijsten A. and Vossen A., (Eds.) Modelling Household Formation and Dissolution, Clarendon Press, Oxford, 1988

Solheim, Trygve

Boforholdsundersøkelsen 1973, Rapport 2, Husholdningene og beboerne, NBI & NBIR, Oslo 1976

Ås, Dagfinn

Boforholdsundersøkelsen 1967, Rapport 69-4: Husholdninger, NBI, Oslo 1971

Ås, Dagfinn

Households, Family Nucleous and Dwelling Size in Norway 1967-1988. Paper for Conferance on The Meaning and Use of Home and Neighborhood, Ålvkarleby, 1989

HUSHOLDNINGSSTRUKTUREN - HVORFOR SPRIKER RESULTATER FRA UTVALGSUNDERSØKELSER?

Arne Andersen

Innledning

Det som er mitt utgangspunkt, er om utvalgsundersøkelser er brukbare til å gi opplysninger om husholdningsstrukturen og ikke minst utviklingen av den. Det er relevant av flere grunner. Utenom utvalgsundersøkelsene er det foreløpig bare folketellingene som har gitt oss slike opplysninger. Disse er forholdsvis sjeldne, særlig sett i forhold til hvor fort endringene skjer i husholdningsstrukturen. Vi mangler foreløpig et register som setter oss i stand til å følge utviklingen mellom Folketellingene. Det er visse muligheter for at vi kan få registre som kan gi oss opplysninger om antallet husholdninger og som dermed kan gi antall husholdninger i mindre geografiske områder. Register som vil kunne gi opplysninger om husholdningsstrukturen, har jeg ikke kjennskap til.

Hvordan beskriver utvalgsundersøkelser da husholdningsstrukturen? Jeg skal ta for meg et tilsynelatende enkelt trekk ved denne, nemlig om det i husholdningen bor en eller flere personer.

Tabell 1. Én-personhusholdninger som andel av alle husholdninger

	Prosent
Forbruksundersøkelse 1986-88 (under 85 år).....	18,9
Helseundersøkelse 1985 (alle).....	26,2
Levekårsundersøkelse 1987 (alle).....	28,0
Inntektsundersøkelse 1986 (alle).....	33,3

Umiddelbart virker disse tallene for andelen én-personhusholdninger ganske urovekkende. Andelen i Inntektsundersøkelsen er mer enn 70 prosent høyere enn andelen i Forbruksundersøkelsen. Nå må en være oppmerksom på at dette er "råttall" fra de forskjellige undersøkelser. Det er ikke gjort noe forsøk på å korrigere resultatene for skjevhet på grunn av frafall. Tall som publiseres fra forbruksundersøkelsene, er forsøkt korrigert for frafall. Tall fra de andre undersøkelser er ikke korrigert, ja, Inntektsundersøkelsen har som undersøkelse ikke noe frafall.

Dette manglende samsvar mellom resultatene fra forskjellige utvalgsundersøkelser er ganske bemerkelsesverdig. Når en ellers sammenlikner resultater fra utvalgsundersøkelser, er hovedinntrykket et brukbart samsvar. Problemet med manglende samsvar er heller ikke generelt for husholdningsvariablen. Resultatene for andelen par uten barn (gifte og samboende) stemmer langt bedre overens.

Tabell 2. Par uten barn som andel av alle husholdninger

	Prosent
Forbruksundersøkelse 86-88.....	24,7
Helsetundersøkelse 85.....	23,4
Levekårsundersøkelse 87.....	24,8
Inntekstundersøkelse 86.....	23,2

De forskjellige undersøkelsene skal i prinsippet være like med hensyn til behandling av samboende.

En konsekvens, kanskje først og fremst av de store forskjeller i registreringen av andelen én-personhusholdninger, er betydelige forskjeller i estimatene for gjennomsnittlig husholdningsstørrelse.

Tabell 3. Gjennomsnittlig husholdningsstørrelse

	Prosent
Forbruksundersøkelse 83-85.....	2,83
Helsetundersøkelse 85.....	2,60
Levekårsundersøkelse 87.....	2,51
Inntekstundersøkelse 86.....	2,41

Dette igjen betyr at det blir stor usikkerhet i estimatene for antallet husholdninger i Norge. Holder vi det ukorrigerede resultatet fra Forbruksundersøkelsen utenom, og antar en befolkning utenom felleleshusholdninger på 4 135 000, vil estimatene for antallet husholdninger variere fra 1 590 000 (HU85) til 1 715 000 (IFU86). Dersom en bruker anslaget for antall husholdninger som et anslag for antall boliger, utgjør denne forskjellen på 125 000 hele 5 års boligproduksjon.

Hvorfor spriker resultatene?

Dette var problemet. Hva er da forklaringene på de sprikende resultater for andelen én-personhusholdninger?

Vi skal se på tre typer forklaringer.

1. Avvik i definisjoner
2. Trekkemetoden
3. Frafallsskjevhet

Avvik i definisjoner

Alle undersøkelsene definerer husholdning som kosthusholdning. Alle omfatter bare privathusholdninger, de ekskluderer altså felleleshusholdninger.

I helse-, levekårs- og forbruksundersøkelsene registreres husholdningen gjennom intervju med en person i husholdningen. I Inntektsundersøkelsen 1986 fikk en oversikt over husholdningsmedlemmene fra Levekårsundersøkelsen 1987 (LKU87). For frafallet i LKU gjennomførte en en kombinert postundersøkelse/telefonintervjuing. For de husholdninger som ble frafall også i denne undersøkelsen, brukte en familier fra det sentrale personregister.

Trekkemetoden

I LKU og i IFU trekkes personer. I FbU og i HU trekkes familier, i praksis trekkes hovedpersonene i familiene ut.

Begge trekkemetoder fører til at det blir forskjeller i trekksannsynlighet for ulike typer husholdninger. Når en trekker personer, er det lett å korrigere for forskjellene i trekksannsynlighet. Det er også mulig når en trekker familier, men noe mer komplisert. I mange tilfeller unnlater en å foreta denne korreksjonen fordi de fleste variable er lite korrelert med antall familier i husholdningen.

Jeg skal bruke et regneeksempel for å vise hva effekten blir av ikke å korrigere for at husholdninger har forskjellig trekksannsynlighet når en trekker familier. Ifølge FoB80 var det

- 1401 000 hushold med 1 familie
- 111 500 hushold med 2 familier
- 11 000 hushold med 3 eller flere familier.

Tenker en seg en utvalgsundersøkelse med samme definisjon av husholdning som FoB80, vil en få en overrepresentasjon av flerfamiliehusholdninger svarende til at det er i alt 1 657 000 husholdninger og ikke

1 523 000. Det betyr at andelen én-personhusholdninger i en slik utvalgsundersøkelse ville bli registrert som 25,7 prosent, og ikke som 27,9 prosent som i FoB30.

En vil kanskje hevde at storfamiliene var mer vanlige i 1980 enn på midten av 80-tallet. Det er antakelig riktig, men til gjengjeld har det vært en økning i antall samboende, fra om lag 50 000 par i 1980 til om lag 120 000 par i 1987. I personregisteret er samboende registrert som to familier. Når en bruker familie som trekkeenhet, vil derfor samboende ha dobbelt så stor treksannsynlighet som gifte par.

I HU85 har en brukt familie som trekkeenhet, og tallet for andelen én-personhusholdninger foran er ikke korrigert for at husholdningene i utvalget har ulik treksannsynlighet. Forskjellen i trekkemetode mellom HU85 og LKU87 kan antakelig forklare forskjellene mellom disse to undersøkelsene både mht. andelen én-personhusholdninger og andelen par uten barn.

Frafallsskjevhet

Den lave andelen én-personhusholdninger som forbruksundersøkelsen viser, skyldes uten tvil for en stor del frafallsskjevhet. FBU har et meget stort frafall, i overkant av 40 prosent. Det er en stor og krevende undersøkelse, og en vet at frafallet er særlig stort blant enslige (i familiestatistikkens betydning), særlig eldre enslige synes å reagere på belastningen.

Jeg skal først og fremst diskutere virkningen av frafall ved å ta for meg en sammenlikning av LKU og IFU. Fortsatt er det én-personhusholdninger det skal dreie seg om.

For å vise hva diskusjonen dreier seg om, skal jeg presentere anslag for antallet aleneboende på grunnlag av de to undersøkelsene.

Tabell 4. Ulike anslag for antallet aleneboende

Levekårsundersøkelsen 1987.....	470 000
Inntektsundersøkelsen 1986.....	570 000
Inntektsundersøkelsen 1986	
Korrigert for husholdningsdefinisjon.....	550 000
Levekårsundersøkelsen 1987	
Korrigert for frafallsskjevhet.....	490 000

Utvalgene til Inntekts- og Levekårsundersøkelsen er identiske for personer i alderen 16-79 år. Levekårsundersøkelsen er en intervjuundersøkelse og mangler opplysninger om husholdningssammensetning for 22 prosent av personene i utvalget. Inntektsundersøkelsen har skaffet opplysninger om husholdningssammensetning for alle som er med i utvalget. Dersom en nå antok at registreringen av husholdningssammensetning skjedde på samme måte i de to undersøkelsene, ville forskjellen i resultatet måtte forklares i sin helhet med at frafallet i LKU er skjevt sammensatt mht aleneboing. Hvis frafallsskjevhet er hele forklaringen, betyr det at andelen aleneboende i frafallet i LKU må være 30 prosent, sammenliknet med 13 prosent i det intervjuede utvalget, altså en meget betydelig frafallsskjevhet.

Det er ikke overraskende at andelen aleneboende er større i frafallet enn blant de intervjuede. Aleneboende er vanskeligere å oppspore, og vanskeligere å treffe hjemme enn andre, særlig gjelder det for yngre aleneboende. Likevel virker skjevheten overraskende stor, tross alt er det bare 1/4 av frafallet som skyldes vansker med å treffe personen.

Nå kan en heller ikke gå ut fra at husholdningsregistreringen er helt lik i de to undersøkelsene. Selv for den delen av undersøkelsene der en både har husholdningsopplysninger fra levekårsintervjuet og fra Inntektsundersøkelsen er det et visst avvik. Antallet aleneboende er fire prosent høyere ifølge Inntektsundersøkelsen enn ifølge Levekårsundersøkelsen, det svarer til ca 20 000 aleneboende.

Spørsmålet er om dette reelt er aleneboende. Det viser seg at om lag 2/3 av avviket utgjøres av samboende par ifølge LKU. For de aller fleste av disse, mangler en personnummer i LKU. IFU kan naturligvis ikke skaffe inntektsopplysninger for personer uten fødselsnummer. Disse husholdningene har derfor antakelig endt opp som én-personusholdninger.

For den del av inntektsutvalget der en mangler intervjuopplysninger om

husholdningen, er det grunn til å vente enda større avvik i registreringen av husholdning.

For denne delen av IFU-utvalget har en hentet inn opplysninger om husholdningssammensetningen gjennom en postundersøkelse med telefonoppfølging. For den del av utvalget som fremdeles er frafall etter denne oppfølgingen, bruker en familie i personregisterets betydning som tilnærming til husholdning. Dette vil føre til en overestimering av antallet aleneboende i denne delen av IFU og dermed også i hele IFU.

Skal en komme lenger enn dette, må en foreta korreksjoner for frafallet i LKU og/eller IFU. Jeg skal gi et eksempel på hvordan en kan utnytte de opplysningene vi har om frafallet i LKU.

Tabell 5. Intervjuede og frafall i Levekårsundersøkelsen etter ekteskapelig status

	Frafall	Intervjuet
I alt.....	100	100
Ugift.....	37	29
Gift.....	48	60
Før gift.....	4	11

Antar en at sammenhengen mellom det å bo alene eller ikke og ekteskapelig status er den samme i frafallet som blant de intervjuede, kan vi anslå andelen aleneboende i frafallet. En slik korreksjon for frafallsskjevhet betyr at anslaget for det totale antallet aleneboende øker fra 470 000 til 490 000. Men det er ikke sikkert at forutsetningen for korreksjonen holder. Det er godt mulig, ja sannsynlig, at andelen aleneboende blant ugifte er høyere i frafallet enn blant de intervjuede.

Konklusjon

1. Utvalgsundersøkelser ser ut til å gi sikrest opplysninger om fler-personhusholdninger. Det er store problemer forbundet med å registrere én-personhusholdninger i utvalgsundersøkelser.
2. Uansett om en bruker person eller familie som trekkeenhet, må en veie opp for forskjeller i treksannsynlighet for ulike husholdninger. Det blir ikke alltid gjort i undersøkelser med familie som trekkeenhet.
3. Det synes å gjelde generelt for utvalgsundersøkelser at aleneboende er overrepresentert i frafallet, og at det derfor gir for lave anslag for antall aleneboende. Mest ekstremt ser en det i forbruks-

undersøkelsene. Men også undersøkelser som f.eks. Levekårsundersøkelsen, gir anslag som er kanskje opp til 10-15 prosent for lavt.

4. Det er derfor nødvendig å foreta korreksjoner for frafall ved å utnytte all den informasjon en har om frafallet. Kanskje en har de største mulighetene for dette i forbindelse med inntektsundersøkelsene.

INNTEKTSUNDERSØKELSEN (IF) SOM DATA FOR HUSHOLDNINGSUTVIKLINGEN

Yngve Bergstrøm

Innledning

Inntekts- og formuesundersøkelsene er blitt gjennomført regelmessig siden 1967, fram til og med 1982 hvert tredje år, og fra 1984 hvert år. Resultatene fra undersøkelsen er i liten grad blitt brukt til å studere husholdningsutviklingen i perioden. Dataene er istedet brukt i ulike økonomiske modeller og til å studere inntektsutviklingen i husholdningssektoren over tid. De modellene er konstruert for å belyse hvordan endringer i skattesystemet slår ut i ulike grupper av husholdninger. Jeg er derfor glad for denne muligheten til å redegjøre for hvilke husholdningsdata som finnes i undersøkelsen. I det følgende innlegget vil jeg derfor ta opp hvilke definisjoner av husholdningsenheten som er brukt over tid, hvordan utvalgene har vært sammensatt, samt gi noen hovedtall som belyser utviklingen slik den kommer fram i undersøkelsene.

Husholdningsdefinisjonen i IF

I undersøkelsene fram til og med 1979 ble husholdningsenheten som hovedregel definert til å omfatte alle personer som hadde samme bopel og etternavn, med det unntaket at det er sørget for at det aldri er mer en ett ektepar i hver husholdning. Ektefeller er gruppert i samme husholdning, og forsørgede barn og andre forsørgede personer er gruppert sammen med forsørgeren uavhengig av etternavnet. Målet var å få gruppert alle fra samme familie med samme bopel i en husholdning, men regelen om samme etternavn førte bare fram til en tilnærmet riktig gruppering. De grupperingsprinsippene som ble fulgt, fører f.eks. til at en enslig person som bor sammen med en gift sønn eller datter, blir gruppert i samme husholdning som sønnen/datteren dersom etternavnet er likt. Likeledes vil ikke-forsørgede gifte barn som bor sammen med foreldrene, bli gruppert sammen med foreldrene dersom de har samme etternavn som en av foreldrene.

For den delen av utvalget som ble basert på en fullstendig telling (høy inntekt/formue-utvalget), omfatter husholdningen bare en enslig inntektstaker eller et ektepar med tillegg av eventuelle barn og andre personer som hadde registrert samme bopel som den enslige eller ekteparet, og som den enslige eller ekteparet forsørget. Grunnet til dette

var at en for denne delen av utvalget ikke hadde opplysninger om eventuelle andre familiemedlemmer som inngikk i husholdningen.

I forbindelse med IF82 og seinere undersøkelser er denne definisjonen blitt forandret. Som husholdning regner vi nå alle personer som bor i samme bolig og som har felles kosthold (minst ett måltid pr. dag) - kosthusholdning.

Mens husholdningsenheten i undersøkelsene før 1982 ble fastlagt ved hjelp av registeropplysninger, blir husholdningens sammensetning nå bestemt ved et intervju. Det betyr at vi nå i prinsippet ønsker å få registrert en faktisk kosthusholdning, mens en tidligere hadde en tilnærming. F.eks. ble ugifte samboende i de eldre undersøkelsene ikke registrert i samme husholdning. En svakhet i de nyere undersøkelsene er at en i intervjuet ikke spør om slektskap. I grupperingen kan det derfor i noen tilfeller være vanskelig å skille mellom et ugift samboende par og et søskenpar med ulikt familienummer/etternavn. Forandringen i husholdningsdefinisjonen innebærer videre at all sammenlikning mellom inntektsundersøkelsene fram til og med 1979 og de etter 1982 blir beheftet med feil da alle husholdningstyper er berørt.

Det pågår for tiden et prosjekt i SSB der vi ved hjelp av intervjudata fra levekårsundersøkelsen 1980 prøver å få etablert en ny husholdningsenhet i IF79. Teoretisk skulle det være mulig fordi store deler av levekårsutvalget inngår i utvalget til IF79. Jeg tør dog ved nåværende tidspunkt ikke si noe om hvordan dette forsøket slutter.

Utvalgenes sammensetning

I de tre årlige utvalgene fram til og med 1979 var utvalgene til IF sammensatt av to deler. Den ene delen var en fullstendig telling av inntektstakere som i året før tellingsåret hadde en høy inntekt eller formue. Grensene for å bli tatt med i denne delen av utvalget var til IF79 en netto inntekt ved statsskattelikningen på 450 000 kroner og/eller en nettoformue over 1.3 mill. kroner ved statsskattelikningen. Denne delen av utvalget omfattet da i alt 3 276 inntektstakere. Den andre delen av utvalget er trukket blant alle private husholdninger i landet etter SSB's standard utvalgsplan¹]. Denne delen av utvalget omfattet i 1979 i alt 14 400 inntektstakere.

For å få totaltallet på inntektstakere og husholdninger ble det for den andre delen av utvalget beregnet oppblåsningsfaktorer ved hjelp av registeropplysninger. En faktor for tallet på inntektstakere og husholdninger, en faktor for alle inntekts- og fradragsposter og en for alle formues- og gjeldsposter. Alle enheter i høy inntekts/formuesdelen ble gitt vekten 1. Jeg kommer seinere til å ta opp dette nærmere.

Disse utvalgsplanene ble kritisert, og SSB ønsket derfor å forandre utvalgsplanen. En forutsetning i dette arbeidet var at Skattedirektoratet stilte visse krav i forbindelse med bruttostørrelsen på utvalget. Utvalget fikk ikke i løpet av en tre-årsperiode overskride størrelsen på de tidligere undersøkelsene, det vil si ca. 24 000 enheter. Bakgrunnen for dette er at inntektsdataene innhentes fra likningskontorene, og Skattedirektoratet ønsket ikke en økt arbeidsbelastning innen etaten.

I utvalgsplanene fra og med 1982-undersøkelsen har en ved hjelp av intervju bestemt kosthusholdningens sammensetning. På grunn av høye kostander for et eget intervju og fordi de øvrige store utvalgsundersøkelsene i SSB ønsket inntektsdata, ble utvalgene av IF-undersøkelsene til og med 1986 i stor grad sammensatt av disse utvalgene. Se også vedlagte oversikt. For å få et så godt bilde som mulig av kosthusholdningen har en i tillegg gått ut med en egen undersøkelse av frafallet i de store undersøkelsene. Dette ble organisert som et kombinert postal-, telefon- og besøksintervju. Vi spurte kun om kosthusholdningens sammensetning. Svarprosenten på dette intervjuet har variert mellom 43-47 % av hele frafallet. For de resterende husholdningene har husholdningen blitt definert lik familien. Den feilen som blir gjort, i forhold til definisjonen er derfor forholdsvis liten.

Fra og med IF87 har vi gått over til panelutvalg. Dette er et personutvalg (intervjuobjekt = IO) der vi ved hjelp av et eget intervju prøver å knytte de personene som inngår i kosthusholdningen. Analyseenheten blir personen, men ved hjelp av intervjuet ønsker vi å få kartlagt hvordan kosthusholdningen rundt IO forandrer seg over tid. For raskt å kunne bygge opp et panel har en tatt utgangspunkt i paneldelen fra levekårsundersøkelsen. Denne paneldelen omfatter personer 16-70 år. Tilganger til panelet blir de som fyller 16 år i tellingsåret og innvandrere. I denne massen trekkes det nye IO med den samme treksannsynligheten som de øvrige i panelet. Avganger blir døde og utvandrede IO og de som overskrider aldersgrensen på 79 år.

Metode for estimering

I de tidligere IF-undersøkelsene er det brukt en rate-estimator. Forutsetningen for å bruke denne metoden er at en har tilgang på ekstra informasjon (registerinformasjon) og at det er proporsjonalitet eller nærproporsjonalitet mellom den variabelen en skal uttale seg om og registervariabelen. Den summariske skattestatistikken ble brukt som registerinformasjon. Denne statistikken bygger på opplysninger om alle enhetene i populasjonen. For inntekts- og fradragsposter er nettoinntekt brukt som registervariabel, mens nettoformue er brukt som registervariabel for formues- og gjeldsposter. Det finnes imidlertid

ikke noe arbeid som viser at forutsetningen om nærproporsjonalitet har blitt oppfylt i dette tilfelle. Tvert i mot tydet de faktiske forhold på at dette langt fra var tilfelle. Blant annet vet vi at svært mange av enhetene har 0 i nettoinntekt og/eller nettoformue (60 - 70 % av enhetene), men inntekts-, fradrags-, formues- og gjeldspostene for tilsvarende enheter inneholder varierende størrelser forskjellig fra 0. For å få utnyttet den tilgjengelige registerinformasjonen kreves det derfor at en må utvikle nye estimeringsmetoder. Metodegruppa i SSB har arbeidet med dette og kommet med et forslag. I løpet av 1990 vil vi prøve å få innarbeidet disse nye metodene i undersøkelsene. I løpet av den tid som er gått, har vi i de løpende inntektsundersøkelsene fra 1982 brukt en klassisk Horvitz-Thomsen estimator. Den estimatoren som er brukt, finnes dokumentert i Serien Interne Notater 85/43, 89/10 og 89/11. Disse kan fås ved kontoret for inntektsstatistikk i SSB.

Noen hovedresultater

I undersøkelsene er det etter 1982 brukt to typer av husholdningsgrupperinger. Den ene grupperingen er en maskinelt konstruert typeklassifisering. Den inneholder følgende grupper:

- 1 voksen
- 2 voksne
- 3 eller flere voksne
- 1 voksen og 1 barn
- 1 voksen og 2 eller flere barn
- 2 voksne og 1 barn
- 2 voksne og 2 barn
- 2 voksne og 3 eller flere barn
- 3 eller flere voksne med barn

Som voksen regnes alle personer i husholdningen som er over 16 år, og som barn regnes personer under 17 år.

Den andre grupperingen er en manuelt kodet husholdningstype. Denne grupperingen skiller mellom en- og flerfamiliehusholdninger. De som blir klassifiserte som samboende likestilles med gifte personer. I dette arbeidet brukes opplysninger fra intervjuet kombinert med registeropplysninger (personer- og likningsregisteret).

Følgende gruppering blir brukt:

1. Enslige under 45 år.
2. Enslige 45-64 år.
3. Enslige 65 år og over.
4. Par uten ugifte hjemmeboende barn.
Eldste person under 45 år.
5. Par uten ugifte hjemmeboende barn.
Eldste person 45-64 år.
6. Par uten ugifte hjemmeboende barn.
Eldste person 65 år og over.
7. Par med små barn (yngste hjemmeboende barn 0-6 år).
8. Par med store barn.
(Yngste ugifte hjemmeboende barn 7-19 år).
9. Par med voksne barn.
(Yngste ugifte hjemmeboende barn 20 år og over).
10. Mor med yngste ugifte hjemmeboende barn 0-19 år.
11. Far med yngste ugifte hjemmeboende barn 0-19 år.
12. Mor/Far med voksne barn (>19 år).

Andre flerfamiliehusholdninger

13. Enslige
14. Andre husholdninger uten ugifte hjemmeboende barn 0-19 år.
15. Andre husholdninger med yngste ugifte hjemmeboende barn 0-19 år.

Det finnes også en aggregert inndeling av denne husholdningsgrupperingen. Denne er:

Enslige (1-3)

Par uten ugifte hjemmeboende barn (4-6)

Par med små barn (7)

Par med store barn (8)

Mor/far med yngste hjemmeboende barn 0-19 år (10, 11)

Andre husholdninger med voksne barn (9, 12)

Andre husholdninger med yngste ugifte hjemmeboende barn 0-19 år (15)

Andre flerfamiliehusholdninger uten ugifte hjemmeboende barn 0-19 år.
(13, 14)

I de vedlagte tabellene er det tatt ut noen hovedresultater for disse gruppene for perioden 1982 - 1987. I perioden er det noen interessante resultater. Dette gjelder spesielt årene 1984 og 1985. Årsaken til det forholdsvis høye tallet på enslige i disse årene kan jeg ikke forklare. Jeg har en hypotese om at det er trekkeметoden av utvalget til forbruksundersøkelsen som er årsaken. Utvalgene til levekårsundersøkelsen og AKU trekkes blant personer, mens utvalget til forbruksundersøkelsen trekkes blant familier. I estimeringen beregner vi hvor stor trekk sannsynlighet den enkelte enhet har. Vekten settes lik inversen til trekk sannsynligheten. For å beregne en vekt for en husholdning som blir hentet fra levekårsdelen, tar en hensyn til hvor mange personer i alderen 16-79 år som finnes i husholdningen. En husholdning med flere personer i denne alderen har større trekk sannsynlighet enn en husholdning med en person i denne aldersgruppen. For de enhetene som hentes fra Forbruksundersøkelsen, veies det på tilsvarende måte etter hvor mange familier det finnes i husholdningen. Denne metoden kan gi dette utslaget, men om det er årsaken kan en ikke si før en metodeekspert har vurdert problemet.

Et annet interessant utgangspunkt er å sammenlikne de to ulike husholdningstypeinndelingene. Her forekommer det også noen interessante avvik. Det gjelder spesielt året 1986. I tolkningen av disse tallene må vi imidlertid huske på at utvalget til IF86 var betydelig større enn utvalgene i 1984, 1985 og 1987. Dette faktum innebærer at det er en betydelig mindre varians i 1986 enn i de øvrige årene. En farbar vei for å gi tall av brukbar kvalitet i vurderingen av husholdningsutviklingen over tid, kan være å slå sammen ulike utvalg med den samme enhetsdefinisjonen.

Tabell 1. Utvalgene til inntekts- og formuesundersøkelsene 1982-1987

1982 Utvalg	Personer	Husholdninger
Levekårsutv.	14 788	4 982
Forbruksundersøk.	6 171	2 403
Arbeidskraftundersøk.	3 222	1 262
Ekstrautv. (alder > 79)	272	198
Totalt	24 453	8 845

1984 Utvalg	Personer	Husholdninger
Forbruksundersøk.	6 338	2 588
Ekstrautv. (alder > 84)	65	64
Totalt	6 403	2 652

1985 Utvalg	Personer	Husholdninger
Forbruksundersøk.	ca. 6 500	ca. 2 600
Ekstrautv. (alder >84)	ca. 70	ca. 70
Totalt	ca. 6 570	ca. 2 670

1986 Utvalg	Personer	Husholdninger
Levekårsutv.	13 753	4 791
Forbruksundersøk. + Ekstrautv. (alder > 79)	687	219
Totalt	14 440	5 010

1987 Utvalg	Personer	Husholdninger
Levekårsutv. (panel del) + ekstrautv. (alder > 79)	7 106	2 420
Forbruksutv.	2 476	973
Totalt	9 582	3 393

Tabell 2. Husholdninger etter type. 1982 - 1987. Prosent

	1982	1984	1985	1986	1987
Alle hush.	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Enfamiliehusholdninger					
Enslige	31.0	35.0	34.0	32.2	32.5
- Alder 45 år	9.5	10.3	10.7	11.6	10.5
- Alder 45 - 64 år	7.6	7.9	8.0	6.5	6.7
- Alder 65 år og over	13.9	16.8	15.3	14.1	15.3
Par u/ugifte hj.b. barn	20.4	20.8	21.4	23.2	20.0
- Eldste pers. > 45 år	4.4	3.8	3.9	5.4	4.5
- Eldste pers. 45 - 64 år	6.8	6.5	6.3	6.9	6.2
- Eldste pers. 65 år ->	9.2	10.5	11.2	10.9	9.3
Par m/hj.b. barn	34.0	35.1	36.1	36.4	36.3
- Små barn 0-6 år	13.3	12.4	14.2	14.5	13.2
- Store barn 7-19 år	16.5	18.2	17.4	16.8	17.9
- Voksne barn 20 år ->	4.2	4.5	4.5	5.1	5.2
Enslige foreldre	9.6	7.4	6.4	6.2	7.8
- Mor m/barn 0-19 år	5.2	4.5	3.8	3.6	4.3
- Far m/barn 0-19 år	1.9	0.6	0.4	0.7	0.9
- Mor/far m/barn 20 år ->	2.5	2.3	2.2	1.9	2.6
Fler-fam.hush.	5.0	1.6	2.0	2.0	3.2
- Enslige	1.4	0.7	0.8	0.8	0.9
- Andre hush. u/barn	1.2	0.5	0.6	0.4	0.9
- Andre hush. m/barn	2.4	0.4	0.6	0.8	1.4

Tabell 3. Husholdninger. Antall observasjoner etter familietype og år.

	1982	1984	1985	1986	1987
Alle husholdninger	8845	2652	2692	4975	3393
Enfamiliehusholdninger					
Enslige	1987	881	869	891	727
- Alder 45 år	607	259	274	325	235
- Alder 45 - 64 år	489	200	204	180	150
- Alder 65 år og over	891	422	391	386	342
Par u/ugifte hj.b. barn	1859	555	578	1206	698
- Eldste pers. > 45 år	402	120	128	288	158
- Eldste pers. 45 - 64 år	618	168	163	362	216
- Eldste pers. 65 år ->	839	267	287	556	324
Par m/hjemmeboende barn	3598	931	970	2443	1574
- Små barn 0-6 år	1230	327	384	782	473
- Store barn 7-19 år	1854	485	466	1255	837
- Voksne barn 20 år ->	514	119	120	406	264
Enslige foreldre	794	190	166	278	242
- Mor m/barn 0-19 år	401	115	100	144	120
- Far m/barn 0-19 år	157	17	10	27	25
- Mor/far m/v.barn 20 år->	236	58	56	107	97
Flerfamiliehusholdninger	607	95	109	157	152
- Enslige	136	40	45	47	32
- Andre hush. u/barn	154	28	29	37	45
- Andre hush. m/barn	317	27	35	73	75

Tabell 4. Husholdninger etter type. Prosent.

	1982	1984	1985	1986	1987
Alle husholdninger	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1 voksen	31.0	35.1	34.1	33.2	32.4
2 voksne	24.2	23.9	24.6	25.1	23.9
3 el. flere voksne	9.8	9.2	9.4	10.0	10.8
1 voksen og 1 barn	2.7	2.5	2.0	2.2	2.5
1 voksen og 2 el.fl. barn	2.3	1.1	0.9	1.2	1.2
2 voksne og 1 barn	8.3	7.2	7.4	7.3	7.4
2 voksne og 2 barn	10.6	10.4	11.2	10.3	10.4
2 voksne og 3 el.fl. barn	4.3	4.1	4.5	4.3	4.1
Andre husholdningstyper	6.7	6.4	5.8	6.4	7.3

Tabell 5. Antall observasjoner etter tallet på personer i husholdningen og år

	1982	1984	1985	1986	1987
Totalt	8845	2652	2692	4975	3393
1 person	1990	883	870	910	727
2 personer	2384	714	734	1397	890
3 personer	1686	412	411	924	608
4 personer	1718	425	443	1114	729
5 personer el. flere	1067	218	234	630	439

Tabell 6. Antall observasjoner etter husholdningstype og år.

	1982	1984	1985	1986	1987
Alle husholdninger	8845	2652	2692	4975	3393
1 voksen	1986	882	869	908	725
2 voksne	2203	650	681	1333	831
3 eller flere voksne	1258	267	269	858	570
1 voksen og 1 barn	180	64	53	64	59
1 voksen og 2 el.fl.barn	155	28	24	37	27
2 voksen og 1 barn	775	204	214	397	265
2 voksne og 2 barn	984	269	295	566	370
2 voksne og 3 el.fl.barn	409	106	119	244	153
Andre husholdningstyper	895	182	168	568	393

Tabell 7. Husholdninger etter antall personer. Prosent

	1982	1984	1985	1986	1987
Totalt	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1 person	31.0	35.2	34.2	33.3	32.5
2 personer	27.0	26.4	26.6	27.3	26.4
3 personer	16.8	14.7	14.4	14.5	15.2
4 personer	16.3	16.0	16.5	16.7	17.0
5 personer el. flere	8.8	7.8	8.3	8.2	8.9

HVA KAN VI SI OM HUSHOLDNINGSUTVIKLINGEN FRAMOVER?

Helge Brunborg

Innledning

Framskrivinger er ikke det samme som prognoser. Framskrivinger (også kalt projeksjoner) brukes om enhver mulig (og umulig) beregning av den framtidige utvikling, men prognoser er den mest sannsynlige framtidige utviklingen, og planer angir en ønsket utvikling (Johansen 1970).

Statistisk sentralbyrås offisielle politikk er å utarbeide framskrivinger. Det er nok dette mange brukere vil ha, men det er sikkert også mange brukere som ønsker seg prognoser. Siden det er vi som lager framskrivningene som også burde være best kvalifisert til å vurdere realismen i dem og hva som er den mest sannsynlige utviklingen framover, burde vi kanskje bruke betegnelsen 'prognoser' istedenfor 'framskrivinger' (Brunborg 1984). I dette foredraget vil jeg imidlertid bruke begge betegnelser, dels fordi det som nevnt kan diskuteres hva vi egentlig lager, og dels fordi det faller lettere å si 'prognoser' enn 'framskrivinger'.

En husholdningsprognose gir den framtidige utviklingen av antall husholdninger av ulike typer, f. eks. antall enpersonshusholdninger, antall med to, tre eller flere voksne, antall enslige, og par med barn - alle fordelt etter barnetall. Husholdningsmedlemmenes aldre er også viktige for mange formål. Videre kan den juridiske statusen være av interesse, f. eks. fordelingen av par på henholdsvis gift og ugift samliv.

Framskrivinger av personer

Nesten alle de befolkningsframskrivinger som SSB har laget har bare framskrevet antall personer i befolkningen fordelt etter forskjellige kjennemerker.

Den nasjonale og regionale modellen BEFREG brukes til å beregne antall personer etter kjønn, alder og region ned til kommunenivå (Rideng, Sørensen og Sørli 1985).

Modellen MATAUK er brukt til å framskrive antall personer etter kjønn, alder og yrkesdeltaking, og MONS gir befolkningen etter høyeste fullførte utdanning. Begge disse modellene bygger på tall fra BEFREG. En ny modell, MOSART (MOdell for mikrosimulering av Skolegang og ARbeidsTilbud), vil erstatte MONS og MATAUK. Den vil også inneholde en husholdningsdel og etterhvert en trygdedel.

Problemer med å lage husholdningsprognoser

Byrået har bare noen få eksempler på befolkningsframskrivinger av annet enn enkeltstående personer, nemlig framskrivinger av befolkningen etter ekteskapeleg status, basert på modellene FREK og MAKE (Brunborg, Mønnesland og Selmer 1981, Kravdal 1986). Vi er nå i gang med å utarbeide en egen modell for framskrivinger av husholdninger i Norge, antakelig som en del av MOSART. I dette arbeidet støter vi på diverse problemer og må ta stilling til en rekke spørsmål som har å gjøre med definisjoner, begreper, data, teori og valg av modelltype.

Det er f.eks. et problem at vi mangler en tilfredsstillende teori for husholdningsendring, som kan operasjonaliseres for prognoseformål. Vi må bestemme oss for hvilke begreper vi skal bruke og hvilke definisjoner vi skal legge til grunn. Tilsvareer f.eks. alltid en bebodd bolig en husholdning og omvendt? Hvilken aldersgrense skal vi sette for barn, hvis det skal være noen i det hele tatt? Når blir en familie/husholdning skapt og når blir den oppløst?

Datasituasjonen er også vanskelig. Opplysninger om mange familie/husholdningsoverganger mangler helt eller er av dårlig kvalitet, f.eks. om inngåelse og oppløsning av ugift samliv. Definisjonen av familie i Personregisteret er snever og omfatter bl.a. ikke samboere som ikke har felles barn. Ugifte studenter har ikke lov til å melde flytting til studiestedet.

En type problemer henger sammen med at en rekke hendelser berører flere personer samtidig, f.eks. det såkalte "tokjønnsproblemet". Modellen bør bl.a. sørge for at det er like mange menn som kvinner som gifter seg, at det er like mange gifte menn som dør som antall nye enker, og at antall barn som blir født tilsvarer antall nye null-åringer i befolkningen.

En metodisk utfordring består i å finne fram til metoder for å knytte individer sammen til familie- og husholdningsenheter, og modellere interaksjonene mellom individene, f. eks. giftermål og samliv, hvor kvinner i alder x skal "parres" med menn i alder y . Eventuelt kan det

også tas hensyn til andre egenskaper ved mulige partnere, som tidligere ekteskap og samliv, barnetall og utdanning.

Husholdningsframskrivinger stiller dessuten spesielle krav til data-maskinenes kapasitet, hurtighet og programmeringsspråk, spesielt hvis det brukes mikrosimuleringsteknikker. Slike problemer blir imidlertid stadig mindre alvorlige, i pakt med den rivende teknologiske utvikling.

Mange ønsker konsistens mellom resultatene av husholdningsframskrivingene og den "vanlige" befolkningsframskrivingsmodellen. Det kan imidlertid diskuteres hvor fornuftig dette er. Dersom vi har tro på at husholdningsfordelingen påvirker befolkningsutviklingen gjennom samliv, fødsler, dødsfall m.m., bør en husholdningsmodell kunne gi avvikende og forhåpentligvis mer realistiske tall enn en tradisjonell befolkningsmodell.

Databehov

For å lage en husholdningsprognose trenger vi data om demografiske hendelser (begivenheter) som påvirker antall husholdninger og sammensetningen av dem, og data om bestanden.

De demografiske hendelsene omfatter giftermål, inngåelse av ugift samliv, separasjoner og skilsmisser, oppløsning av ugift samliv, inkludert overgang til ekteskap. Videre trenger vi opplysninger om fødsler, adopsjoner, dødsfall, inn- og utvandring, og om barns flytting hjemmefra. I tillegg kommer flytting til og fra andre typer husholdninger, f. eks. homofile parforhold, institusjoner og kollektiver, men disse er såpass sjeldne at vi i første omgang ikke behøver å ta hensyn til dem.

For alle disse begivenhetene må vi altså modellere overganger og skaffe tilveie data. Noen av dem er relativt enkle, som f. eks. fødsels-, giftermåls- og dødsrater. Andre er vanskeligere, som rater for unges flytting hjemmefra, og rater for inngåelse og oppløsning av ugift samliv. Men selv de tradisjonelle ratene kan være vanskelig å estimere hvis det innføres bakgrunns- og forklaringsvariable, som tid siden forrige fødsel og samlivets/ekteskapets varighet.

I utgangspunktet må vi også ha data om bestanden, dvs. befolkningens fordeling på ulike husholdningstyper. Databehovet her avhenger av hvilke husholdningstyper vi ønsker å framskrive.

De viktigste kildene for husholdningsdata er folketellingene,

personsregisteret og utvalgsundersøkelser.

Folketellingene gir oversikt over bestanden av antall husholdninger av ulike typer med informasjon om medlemmene, men gir vanligvis ikke opplysninger om overganger mellom ulike husholdningstyper. (Dette gis i de svenske folketellingene.) Det kan bli et problem for husholdningsanalyser og -prognoser at neste folketelling (nov. 1990) bare vil dekke et utvalg av befolkningen (ca. 8-22 prosent) i kommuner med mer enn 6000 innbyggere.

Personregisteret gir stort sett bare informasjon om familietyper. Det gir også opplysninger om overgangen mellom ulike familietyper, men ikke mellom husholdningstyper. Det er flere problemer med Personregisterets definisjoner, bl.a. at studenter blir registrert i foreldrenes husholdning, at gifte har samme adresse selv om de bor hver for seg og at pendlere og andre med midlertidig adresse ikke blir registrert på denne adressen.

Utvalgsundersøkelser kan gi opplysninger om antall husholdninger av ulik type og overganger mellom dem. Svakheten er at små utvalg gjør det vanskelig å kartlegge sjeldne husholdningstyper og overganger, at retrospektive opplysninger kan være av dårlig kvalitet, og at store frafall kan gi usikkerhet. De mest relevante utvalgsundersøkelsene er de som er gjort om Levekår (1973, 1980, 1983, 1987), Forbruk, inntekt og formue (bl.a. 1973, 1979, 1982, 1986), Boforhold (1981, 1988), Helse (1975, 1985) og Fruktbarhet (1977, 1988).

Andre mulig datakilder er Postverkets C-postregister, og GAB-registeret dersom det innføres detaljerte boligadresser.

Metoder for å lage husholdningsprognoser

Det finnes en rekke metoder for å lage husholdningsprognoser, som kan karakteriseres etter ulike dimensjoner, bl.a. følgende:

- * makro - mikro: lages prognosene for enkeltindivider eller for grupper av individer?
- * statiske - dynamiske: tas det hensyn til demografiske endringer som fødsler, giftermål, skilsmisser og dødsfall, eller er det bare en mekanisk framskrivning av fordelingen på ulike husholdningstyper?
- * regionale - nasjonale: lages prognosene for regioner eller bare for hele landet under ett?

* deterministiske - stokastiske: tas det hensyn til usikkerheten når det gjelder demografiske overganger?

* individer - familier - husholdninger: hvilke grunneheter lages det framskrivinger for?

* analytisk - simulering: tas det hensyn til overgangene mellom ulike husholdningstyper?

Understrekningene antyder hvilke valg vi har tatt, eller holder på å ta, og hvilken vei vi kommer til å gå. Nedenfor skal vi diskutere de ulike modelltypene litt nærmere.

Statiske modeller omfatter bl. a. "headship rate"-metoden. Denne metoden tar utgangspunkt i befolkningens fordeling på ulike husholdningstyper i et gitt år, dvs hvor stor andel i hver aldersgruppe som er "head of household". Husholdningsfordelingen i et framtidig år finnes ved å multiplisere disse andelene med tall fra en "vanlig" befolkningsframskriving. Fordelene med denne metoden er at den er enkel i bruk og stiller relativt beskjedne datakrav. Ulempen er at metoden ikke tar hensyn til dynamikken i utviklingen.

Husbandens modell for framskrivinger av boligbehov er et eksempel på en statisk modell. Et annet eksempel er den husholdningsprognosen som Gruppe for Likevektsstudier i SSB er i ferd med å utarbeide, som input til den økonomiske planleggingsmodellen MSG. Modellen er tenkt gjort mer avansert enn i den tradisjonelle og enkleste headshiprate-metoden. Den vil tilordne alle individer i befolkningen til en av 13 ulike husholdningstyper. Modellen skiller mellom enslige, ektepar, og husholdninger med tre voksne, med henholdsvis ingen, ett, to, tre eller flere barn. Det skilles også mellom husholdninger med personer over og under 65 år. Som input brukes framkrivingstall fra BEFREG (Texmon 1989). Det oppstår imidlertid lett problemer med et slikt statisk opplegg.

Dynamiske modeller derimot kan ha et longitudinelt perspektiv og ta hensyn til husholdningenes livssyklus. På den annen side stiller denne modelltypen større krav til teori, modellering, programmering og data. Dynamiske modeller bør imidlertid kunne gi mer realistiske prognoser enn statiske modeller.

Innenfor de dynamiske modellene kan vi igjen skille mellom makrosimulering, mikrosimulering og analytiske modeller:

Analytiske modeller består av likninger hvor familie- og husholdningsvariable er funksjoner av demografiske determinanter, som f.eks. familiesystem, samlet fruktbarhetstall og forventet levealder (Burch 1970). I følge Bongaarts (1983) er analytiske modeller ofte elegante, men basert på store forenklinger. Jeg kjenner ikke til noe eksempel på at en analytisk modell er brukt for prognoseformål for land som likner Norge.

Makrosimuleringsmodeller er vanligvis regnet som mer realistiske enn analytiske modeller. De er av samme type modell som de tradisjonelle framskrivingsmodellene vi har i Norge. Denne modelltypen er deterministisk i den forstand at befolkningen deles inn i kategorier, og antall personer som opplever overgang fra en kategori til en annen i løpet av en tidsperiode, beregnes ved hjelp av overgangsrater.

Et eksempel på denne modelltypen er en svensk husholdningsprognosemodell som er utviklet av Ingvar Holmberg, Bjørn Hårsmann m. fl. En annen type makrosimuleringsmodeller er de såkalte "multistatus increment-decrement life tables", som den Nederlandske NIDI-modellen er et eksempel på. Keilman (1988) gir en oversikt over disse og andre dynamiske makromodeller.

Hovedulempen ved makromodeller er restriksjonene på de disaggregeringer som kan gjøres, pga det begrensede antall statuser og kategorier som kan tas med i modellen (Keilman 1988, Nelissen og Vossen 1989). Nelissen og Vossen (1989) nevner at hvis den samme detaljerte informasjonen skulle genereres med en makromodell som med deres mikromodell, måtte den ha 10 opphøyd i 48. potens antall celler!

Mikrosimuleringsmodeller, også kalt Monte-Carlo modeller, simulerer husholdningshistorier for hvert individ og/eller husholdning separat. De demografiske endringer styres av overgangsrater, men overgangene for de enkelte individer skjer ved tilfeldig trekning. (Se Schweder (1989) for en innføring.)

Utvalgsfeil, dvs feil som skyldes at vi som regel ikke simulerer hele befolkningen, men bare en del av den, kan være et problem. Dette problemet kan reduseres ved å øke størrelsen på den befolkningen som simuleres. Det er faktisk mulig å simulere hele Norges befolkning, dersom modellen er ikke er for komplisert. Dette vil bl.a. være tilfelle hvis det ikke er noen interaksjoner mellom individene i modellen og bare ett individ simuleres om gangen.

Fordelene ved denne modelltypen er bl.a. at den muliggjør detaljerte livshistorier for individene og husholdningene, og at det er enkelt å

innføre forklaringsvariable, f.eks. å la overgangsratene være funksjoner av kovariater.

Det er imidlertid store likheter mellom makro- og mikrosimuleringsmodeller, og de bør heller sees som komplementære enn som konkurrerende modelltyper (Keilman 1987).

Den første anvendelsen av mikrosimulering til sosio-økonomiske studier av husholdninger ble gjort i USA av Orcutt et al. (1961). Lenge skjedde det lite på denne fronten, men i 1970- og særlig i 1980-åra er det blitt fornyet interesse for denne teknikken. En rekke modeller for mikrosimulering av husholdningsutviklingen er utviklet, bl.a. i England (Clarke 1986), Tyskland (Galler 1988), Nederland (Nelissen og Vossen 1989), Kanada (Wolfson 1988), og USA (Hammel et al. 1989). Den kanadiske modellen er bl.a. brukt til å studere virkninger på inntektsfordelingen av endringer i pensjonssystemet. Den amerikanske modellen er både brukt til å studere husholdningsutviklingen i England på 15-1600 tallet, og konsekvenser for slektskapsstrukturen av ett-barnsnormen i Kina.

Arbeidet med å utvikle en husholdningsprognosemodell ved hjelp av mikrosimulering, er som nevnt startet i Statistisk sentralbyrå.

Vi har for det første utviklet en barnetallsmodell som framskriver antall kvinner etter hvor mange barn de har (Brunborg og Vidvei 1989). Ratene for å få ett barn til avhenger bl.a. av kvinnens alder, antall barn hun har fått allerede, alder ved første fødsel, alder ved siste fødsel, og barnas kjønn. Ved de vanlige befolkningsframskrivningene brukes det som kjent samme fødselsrate for alle kvinner i samme alder, som ikke avhenger av paritet eller andre variable.

For det andre er det som nevnt under utvikling en modell for framskrivning av befolkningens arbeidstilbud og utdanning (MOSART), der husholdninger også inngår, da husholdningskarakteristika er viktig for kvinners arbeidstilbud (bl.a. alder på yngste barn). Den nåværende husholdningsdelen av MOSART er imidlertid litt for primitiv til å kunne gi tilfredsstillende husholdningsprognoser, bl.a. er ikke samliv uten vigsel tatt med, og barn dør ikke og flytter heller ikke hjemmefra. Husholdningsmodellen skal etter hvert utbygges og forbedres. Vi håper at vi våren 1990 kan gi foreløpige tall, og i løpet av 1991 mer realistiske tall for husholdningsutviklingen framover.

REFERANSER

- Bongaarts, John (1983): "The Formal Demography of Families and Households: An Overview" Newsletter No. 17, International Union for the Scientific Study of Population, Liege.
- Brunborg, Helge (1984): "Hvor sikre er befolkningsprognosene? Noen prinsipielle betraktninger om usikkerhet i befolkningsprognoser" Tekniske rapporter 37. Nordisk statistisk sekretariat, København.
- Brunborg, Helge, Jan Mønnesland og Randi Selmer (1981): "Framskrivning av folkemengden etter ekteskapeleg status 1979-2025." RAPP 81/12, Statistisk sentralbyrå, Oslo.
- Brunborg, Helge og Tor Vidvei (1989): "Parity-Specific Population Projections using Stochastic Micro Simulation" Scandinavian Population Studies 9: 273-291.
- Burch, Thomas K. (1970): "Some demographic determinants of average household size: An analytic approach" Demography 7(1): 61-69.
- Clarke, Martin (1986): "Demographic processes and household dynamics: a microsimulation approach." Side 245-272 i R.Woods og P.Rees (red.): Population structures and models: Developments in spatial demography. Allen and Unwin, London.
- Galler, H. (1988): "Microsimulation of household formation and dissolution" Side 139-159 i N.Keilman, A.Kuijsten and A.Vossen (red.) (1988): Modelling Household Formation and Dissolution. Clarendon Press, Oxford.
- Hammel, E.A. et al. (1989): "Microsimulation as a Tool in Exploring Social and Demographic Interrelationships, with An example from China, or How Tradition is Achieved by Modernity" Working Paper 27, Program in Population Research, University of California, Berkeley.
- Johansen, Leif (1970): "Prinsipielle betraktninger om prognoser og langtidsplanlegging" Memorandum av 12/5-1970, Sosialøkonomisk Institutt, Universitetet i Oslo.
- Keilman, Nico (1987): "Why microsimulation - why not? A discussion of simulation approaches in the field of family and household demography." Paper presented at the IIASA Workshop on Demographic Microsimulation, Budapest, Hungary, 30 November - 1 Dec. 1987.

Keilman, Nico (1988): "Dynamic household models." Side 123-138 i N.Keilman, A.Kuijsten and A.Vossen (red.) (1988): Modelling Household Formation and Dissolution. Clarendon Press, Oxford.

Kravdal, Øystein (1986): "Framskrivning av folkemengden etter kjønn, alder og ekteskapelig status 1985-2050." RAPP 86/22, Statistisk sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger.

Nelissen, J.H.N. og A.P.Vossen (1989): "Projecting household dynamics. A scenario-based microsimulation approach." European Journal of Population 5: 253-279.

Orcutt, G. et al. (1961): Micro-analysis of socio-economic systems. Harper, New York.

Rideng, Arne, Knut Ø. Sørensen og Kjetil Sørli (1985): "Modell for regionale befolkningsframskrivninger." RAPP 85/7, Statistisk sentralbyrå, Oslo-Kongsvinger.

Schweder, Tore (1989): "Complex life history modelling, some methodological issues." Scandinavian Population Studies 9: 369-418.

Texmon, Inger (1989): "Population projections 1987-2050. National and regional figures" Interne notater 89/28. Statistisk sentralbyrå.

Wolfson, Michael C. (1988): "Homemaker pensions and lifetime redistribution." Review of Income and Wealth 34 (3): 221-250.

SEMINARPROGRAM OG DELTAKERLISTE

SEMINAR OM HUSHOLDNINGER

"DATA OG DEFINISJONER"

Fredag den 8. desember 1989 fra kl.09.30 til ca. kl.1530.
 NBI, store møterom 8. etg., Forskningsveien 3b, Gaustad, Oslo.

NB! MERK FRAMSKUTT SEMINARSTART: KL. 09.30
 NBI ligger 100 m øst for Gaustad stasjon, Frognerseierbanen (nr 15),
 letteste adkomst fra Stortinget T-bane-stasjon kl. 09.16, eller
 fra Nasjonalteatret kl. 09.18. INNGANG NBI: HØYBLOKK, BØRRESTUVEIEN

PROGRAM

09.30-09.45		KAFFE og innledning.
09.45-10.15	Erling Berge, INAS	Husholdningsbegrepet, fra dagligtale til systemteori.
10.15-10.25		Spørsmål/diskusjon.
10.25-10.35	Svein Johansen, SSB	Husholdningsetablering i Fob90.
10.35-10.45		Spørsmål/diskusjon.
10.45-11.15	Dagfinn Ås, NBI	Boforholdsundersøkelsen 1988 - en Rosettastein for ulike husholdningsdefinisjoner.
11.15-11.25		Spørsmål/diskusjon.
11.15-11.25		PAUSE
11.25-12.00	Arne Andersen, SSB	Husholdningsstrukturen - hvorfor spriker resultater fra utvalgsundersøkelser?
12.00-12.10		Spørsmål/diskusjon.
12.10-12.40	Yngve Bergstrøm, SSB	Inntektsundersøkelsen som data for husholdningsutviklingen.
12.40-13.00		Spørsmål/diskusjon.
13.00-14.00		LUNSJ
14.00-14.45	Helge Brunborg
SSB	Hvordan kan vi si noe om husholdningsutviklingen framover?
Om befolknings- og husholdningsframskrivninger.
14.45-15.30		Spørsmål/diskusjon til siste innledning -
Avsluttende diskusjon og konklusjon

Velkommen!

HUSHOLDNINGSSEMINAR "DATA OG DEFINISJONER", NBI 8.12.1989

DELTAKERE :

1. Andersen, Arne, SSB Oslo
2. Andersen, Arnfinn, Forbrukerdepartementet
3. Andreassen, Leif, SSB Oslo
4. Berge, Erling, INAS
5. Bergstrøm, Yngve, SSB Kongsvinger
6. Blom, Svein, SSB Oslo
7. Brunborg, Helge, SSB Oslo
8. Bråthen, Kari, SSB Kongsvinger
9. Duvold, Ellen-Merete, INAS
10. Faye, Arne, SSB Oslo
11. Flakstad, Anne Grethe, UiTromsø
12. Foss, Laurentse, Postdirektoratet
13. Fredø, Jan, Markedsseksjonen Aftenposten
14. Grevstad, Knut, Husbanken
15. Gulbrandsen, Lars, INAS
16. Gulbrandsen, Ole, NBI
17. Guntvedt, Odd, Norsk gerontologisk inst.
18. Halvari, Hallgeir, markedsavd. Aftenposten
19. Hansen, Thorbjørn, NBI
20. Hem, Anne Brit, Sosialavdeling 2, Sos.dep.
21. Holtsmark, Bjart, SSB Oslo
22. Husbyn, Agnes, Ensliges Landsforbund
23. Jensen, An-Magritt, NIBR
24. Johansen, Svein, SSB Kongsvinger
25. Leon de, Jose Gomez, SSB Oslo
26. Lingsom, Susan, INAS
27. Moen, Bjørg, SSB Oslo
28. Nytrø, Kjell, Norges Markedsdata
29. Texmon, Inger, SSB Oslo
30. Pytte, Else-Beate, Norske Avisers Landsforbund
31. Rosvold, Eli, Postdirektoratet
32. Siksiø, Ola, Statens inst. før bygnadsforskning, Gävle, Sverige
33. Skiri, Halvard, SSB Kongsvinger
34. Skrede, Kari, INAS
35. Solvold, Stein Morten, Kommunaldepartementet
36. Sørli, Ketil, NIBR
37. Vogt, Yngve, SSB Oslo
38. Østby, Lars, SSB Oslo
39. Østerby, Steinar, NBI
40. Ås, Dagfinn, NBI

Seminar-administrasjon: Liv-Randi Jørgensen, NBI
Tlf. (02) 46 98 80

SSB = Statistisk Sentralbyrå
 INAS = Institutt for sosialforskning
 NIBR = Norsk institutt for by- og regionforskning
 NBI = Norges byggforskningsinstitutt